

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra biblických věd

Marie Badalová

**„I shlédli Hospodin na Ábela a na jeho
obětní dar.“ (Gn 4,4)
Obětování v knize Genesis**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Stanislav Pacner, Th.D.

Obor: Teologické nauky

Zaměření: Biblické vědy

OLOMOUC 2013

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jsem přitom jen uvedené informační zdroje. Souhlasím s tím, aby práce byla uložena v knihovně Cyrilometodějské teologické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci a zpřístupněna ke studijním účelům.

V Olomouci dne 13. listopadu 2013

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Stanislavu Pacnerovi, Th.D. za odborné vedení při tvorbě bakalářské práce, za jeho ochotnou pomoc a vstřícný přístup. Také chci vyjádřit své velké díky přátelům a blízkým za jejich podporu a povzbuzení zvláště v čase psaní této práce.

Obsah

1 Úvod	5
2 Kainova a Ábelova oběť	9
2.1 Kain a Ábel v kontextu knihy Genesis	9
2.2 Struktura 4. kapitoly a kompozice klíčového textu	11
2.3 Postavy bratrů a jejich obětní dary	12
2.3.1 Jména	13
2.3.2 Původ	14
2.3.3 Pracovní činnost a kultura	15
2.3.4 Kult – obětování	16
2.3.5 Úspěch	17
3 Noemova oběť	19
3.1 Kompozice textu o Noemovi	19
3.2 Text o oběti a jeho výklad	22
4 Dvě oběti Abrahamovského cyklu	26
4.1 Oběť nebo znamení?	27
4.1.1 Struktura 15. kapitoly	29
4.1.2 Interpretace úryvku o Abramově oběti	30
4.2 Obětování na hoře Mórija	34
4.2.1 Struktura 22. kapitoly	35
4.2.2 Interpretace úryvku o Abrahamově oběti	36
5 Oběť na cestě do Egypta	43
5.1 Kompozice textu o putování do Egypta	43
5.2 Výklad perikopy o oběti v Beer-šebě	44
5.2.1 Místo obětování	44
5.2.2 Osoba obětujícího	46
5.2.3 Oběť	47
6 Závěr	51
Anotace	55
Seznam použitých pramenů a literatury	57
Prameny	57
Literatura	57
Internetové zdroje	60
Seznam zkratk	61

1 Úvod

V průběhu dějin až po současnost lidé ve všech částech světa vyjadřovali své hledání Boha ve svých náboženských představách a prostřednictvím náboženského chování, které nabývalo různých výrazových forem. Oběti, modlitby, meditace a další projevy zbožnosti jsou podstatnou součástí kultu a odrážejí bytostné lidské potřeby.¹ Ze strany člověka je oběť výrazem touhy po setkání s Bohem, ze strany Boží je skrze obětní obřady a rituály symbolicky dosvědčováno, že spolu s obětním darem je přijat i obětující. Tak je znovu obnovováno a udržováno hříchem rozbité společenství mezi člověkem a Bohem. Oběť tedy představuje cestu ke smíření a ke společenství Boha a člověka.²

V této bakalářské práci se chceme zabývat tematikou obětí v knize Genesis, jak se jí autor biblického textu dotýká v příbězích svých hrdinů. K takové volbě nás vedl opakovaný dojem z běžného života, že slova *oběť* či *obětovat*, popř. *obětovat se* většina lidí včetně těch, kteří se hlásí ke katolickému vyznání a záleží jim na tom, aby svoji víru skutečně žili, spojuje v první řadě s negativními stránkami lidské existence, totiž se ztrátou, strádáním, odepřením si či přímo zničením něčeho, co má hodnotu. Nechceme posuzovat, jaké vlivy zde hrají roli ani jaké lidské postoje a očekávání se za uvedeným chápáním obětí skrývá. Také si neklademe za cíl na základě rozborů biblických statí předestřít čtenáři pojednání o pravé obětavosti, vděčnosti či odevzdanosti do Božích rukou, popř. o jiných ctnostech, které mohou být vyjádřeny mimo jiné bohoslužebnými úkony, mezi něž přinášení obětí bezesporu patří. Stejně tak neusilujeme ani o to zpracovat souhrn a dokonce ani nástin obětní soustavy Izraelitů. Důkladný přehled k problematice obětí ve starozákonní době zajisté poskytnou příslušné biblické slovníky, a proto čtenáře, kteří se zajímají o obecné informace k obětní praxi a mají zájem o celkové seznámení se soubory nařízení a zákonných předpisů a s podrobnostmi ohledně jednotlivých obětí vyvoleného národa, odkážeme na odbornou literaturu.³

¹ Srov. KKC 28.

² Srov. Kol. aut. *Díl I, Zákon (Genesis – Deuteronomium). Výklady ke Starému zákonu*. 1. samostatné vyd. Praha: Evangelické nakladatelství, 1991. S. 333.

³ Viz např. Heslo OBĚŤ in NOVOTNÝ, A. *Biblický slovník I. A – P*. Praha: Kalich, 1956. S. 517 – 522. NAGEL, G. Heslo OBĚTI in ALLMEN, Jean Jaques von. *Biblický slovník*. 2. vyd. Praha, 1991. S. 166 – 171. HAURET, Ch. Heslo OBĚŤ in LÉON-DUFOUR, Xavier, ed. et al. *Slovník biblické teologie*. Vyd. 2. Praha:

Svůj záměr jsme si stanovili v menším měřítku, totiž podívat se na konkrétní oddíly Písma a povšimnout si s oporou odborných výkladů a komentářů zejména aktu oběti, jednání obětujícího a Toho, komu je obětní dar přinesen. Zajímá nás, co přímo říká biblický text a jak jej odborníci vykládají. Mimo to si s ohledem na výše uvedené mínění klademe otázku, zda v oddílech o obětech, zvláště v popisu Hospodinova jednání vůči obětujícímu a v postoji obětníka, nalezneme podklad pro nepříznivé hodnocení skutku obětování a odůvodnění pro negativní konotace pojmu oběti.

Nebudeme se tedy soustředit na ustanovení Zákona, ale dáme přednost jiné formě, totiž příběhům, které téma oběti představují v souvislostech děje a souvislostech života konkrétních osob, což může být čtenáři bližší a srozumitelnější. V knize Genesis se nachází celkem pět míst, která se týkají předmětu našeho zájmu. Jsou to 4. kap., kde se mluví o obětech Kaina a Ábela; v 8. kap. je popisována Noemova oběť poté, co opadly vody potopy a Noe a jeho synové s veškerými zvířaty vystoupili z archy. Dále Písmo představuje dvě oběti přinesené Abramem – Abrahamem, a to v kap. 15 a v kap. 22, která je celá věnována obětování Izáka. Poslední obětování v knize Genesis je zmíněno v kap. 46, kde Jákob – Izrael při své cestě do Egypta obětuje oběti Bohu svého otce Izáka.

Vždy uvedeme text o oběti a nejprve jej zasadíme do celkového kontextu. Ptáme se, jaká je struktura a kompozice klíčového textu a jaké členění daného úryvku odborníci navrhnou. Povšimneme si, jaké výrazové prostředky autor používá a jaké paralely k textu lze nalézt, což nám má posloužit k lepšímu pochopení souvislostí. Nejdůležitější pro nás pak bude interpretace a teologické poselství úryvku, zde se bude jednat o kompilaci výkladů a komentářů dostupných v českém prostředí. V textu budeme uvádět hebrejské výrazy a jména, resp. jejich přepis, zde

Academia, 2003. S. 282 – 283. BECKWITH, R. T. Heslo OBĚŤ A OBĚTOVÁNÍ in DOUGLAS, James Dixon, ed. *Nový biblický slovník*. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 1996. S. 675 – 682. S obětními řády se lze seznámit prostřednictvím publikace Kol. aut. *Díl 1, Zákon (Genesis – Deuteronomium). Výklady ke Starému zákonu*. 1. samostatné vyd. Praha: Evangelické nakladatelství, 1991, kde se autoři mj. zabývají obětními řády knihy Leviticus a představují čtenáři průběh oběti zápalné, přídavné, pokojné, oběti za hřích a za různá provinění včetně pokynů pro kněze (S. 333 – 350); v části věnované bohoslužebným předpisům knihy Numeri pak hovoří o ustanovení obětního kalendáře (S. 478 – 481). Viz také RENDTORFF, R. *Hebrejská bible a dějiny. Úvod do starozákonní literatury*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 1996. S. 190. Starozákonní pojetí oběti předkládá také C. V. Pospíšil, který věnuje pozornost těm druhům oběti, které pak NZ používá k interpretaci Kristovy smrti na kříži – viz POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. 4. vyd. Praha: Krystal OP; Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. S. 389 – 394. Také můžeme doporučit odborné články pojednávající o některých typech obětí: HELLER, Jan. *Oběť smíření*. In *Evangelický kalendář 1995*, S. 64 – 66. HELLER, Jan. *Oběť tenufa*. In *Teologické texty 2/2005*. S. 64 – 66.

čerpáme především ze slovenského komentáře ke knize Genesis (ed. Peter Dubovský) a z Hellerova Výkladového slovníku biblických jmen. Autorka práce si je vědoma svého omezení, co se týče znalosti dalších jazyků. Toto pole působnosti tedy zůstává volné pro ty, kteří disponují většími schopnostmi a o tématu obětí by mohli pojednat také s využitím cizojazyčné literatury. Rozhodli jsme se věnovat o něco více prostoru příběhu o Kainově a Ábelové oběti, tedy prvnímu obětování v knize Genesis vůbec, protože svým způsobem předznamenává další oběti a protože tato bakalářská práce nese jako titul biblický citát právě z této perikopy.

Vedle uvedených pěti perikop v knize Genesis nacházíme ještě dva verše, kde se o oběti rovněž hovoří. Jedná se o Gn 31,54a *Pak Jákob připravil na té hoře obětní hod.* a Gn 35,14 *A Jákob na tom místě, kde s ním (Bůh) mluvil, postavil posvátný sloup, sloup kamenný, a vykonal na něm úlitbu: polil jej svrchu olejem.* Obětní hostina zmiňovaná v 31,54a byla ve starověkém světě součástí některých obětí a vyjadřovala pospolitost a sounáležitost těch, kteří spolu jedli část z oběti přinesené Bohu. Odkazujeme na Lv 7,15; Dt 12,7.18; Dt 27,7 a příslušné komentáře a slovníky.⁴ Gn 35,14 se týká nápojové oběti, tedy vylití vína při příležitosti posvěcení určitého místa. Takový úkon jinde v knize Genesis popisován není, nalezneme jej až v souvislosti s pozdějším kultem např. v Ex 29,40 a 2 Kr 16,13.⁵ Protože autor biblického textu vzpomněl tyto dvě oběti pouze v několika slovech a protože tato dvě místa nemají pro naši práci větší význam, považujeme výše řečené k těmto dvěma veršům vzhledem k našemu tématu za dostatečné a dále se k tomu již nebudeme vracet.

Snad nejznámějším textem o obětování je příběh Abrahama a Izáka zaznamenaný v 22. kap. knihy Genesis. Tento úryvek mnohé nějakým způsobem fascinoval, zneklidňoval a pobuřoval, a proto nepřekvapí, že byl mnohokrát zpracován také v beletrii.⁶ Některým perikopám, kterými se v této práci budeme zabývat, se dostalo pozornosti pro jejich psychoterapeutický potenciál v oblasti psychosociální pomoci, terapie či doprovázení.⁷ Tyto aspekty však ponecháme ke

⁴ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genesis. Komentár k Starému zákonu*. 1. zväzok edice Komentáre k Starému zákonu. Trnava: Dobrá kniha, 2008. S. 589.

⁵ Více viz DUBOVSKÝ, P. ed. *Genesis. Komentár k Starému zákonu*. S. 632.

⁶ Za všechny uveďme např. novelu Romana Brandstaettera *Patriarchové. Příběh Izáka a jeho syna Jákoba*. 1. vyd. Brno: Cesta, 1996. S. 17 – 23.

⁷ Srov. DREYFUSS, Gustav a RIMER, Yehudit. *Abraham: člověk a symbol: jungiánský výklad biblického příběhu*. Vyd. 1. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2006. 126 s. Srov. REMEŠ, Prokop a HALAMOVIČ, Alena. *Nahá žena na střeše: psychoterapeutické aspekty biblických příběhů*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004. S. 23 – 33, S. 45 – 53.

zkoumání jiným. Při zpracování našeho tématu jsme se setkali se souvisejícími odbornými články a diplomovými pracemi, na jejich obsah ovšem pouze s ohledem na možnosti rozsahu naší práce pouze odkazujeme bez toho, že bychom se tomu podrobněji věnovali.⁸

Texty Bible jsou citovány především z českého ekumenického překladu, na několika místech jsme však přistoupili také k uvedení jiné verze, výstižnější či věrnější hebrejskému originálu. Nejvíce budeme pochopitelně listovat knihou Genesis, ale vzhledem k dalším souvislostem vybraných úryvků nemůžeme opomenout ani jiné texty Písma svatého. Máme na mysli zvláště knihy Leviticus, Numeri a Deuteronomium, ale nevyhneme se ani dalším dějepisným spisům, prorocké a mudroslovné literatuře Starého zákona a ani novozákonním knihám.

⁸ Zájemcům tedy můžeme doporučit např.: BALABÁN, Milan. *O smysl lidské oběti*. In Křesťanská revue 62 (1995). S. 4 – 8. ŠKÁVOVÁ, Miroslava. *Lidská oběť a její význam a role v náboženství*. Bakalářská práce obhájená na Fakultě filozofické Univerzity Pardubice, 2010. PRUDKÝ, Martin. *Genesis 22*. In Křesťanská revue 57 (1990). S. 77 – 115. ČAPEK, František. *Dějinný a tematický přehled pokusů o interpretaci Gn 22,1-19*. Diplomová práce obhájená na ETF UK Praha, 1997.

2 Kainova a Ábelova oběť

Téma oběti se na stránkách knihy Genesis objevuje poprvé poměrně záhy, a to již ve 4. kapitole v příběhu bratří Kaina a Ábela (4,1-16). Děj je natolik známý a obraz dvojice bratrů natolik vtisknutý do povědomí lidí, že si neklademe za cíl věnovat pozornost celému textu po jednotlivých verších, jak to činí mnohé komentáře a výklady⁹, ale chceme předložit stručný nástin problematiky a dotknout se vybraných aspektů textu, který popisuje oběti obou bratří a události následující po přinesení obětí. Nejprve se budeme zabývat celkovým kontextem a zasazením příběhu, poté strukturu a možnému členění daného textu s poukázáním na stěžejní prvky dramatu. Nakonec zařadíme kapitolu explicitně věnovanou výkladu a poselství úryvku, jak je představují někteří exegeté, přičemž si jsme vědomi toho, že interpretacím a objasňování významů se zcela nevyhneme ani v první a druhé kapitole.

2.1 Kain a Ábel v kontextu knihy Genesis

Příběh Kaina a Ábela je součástí většího literárního celku vymezeného souřadnicemi 2,4-4,26. Zde nalezneme dvě komplementární pojednání o stvoření světa (1,1-2,3 a 2,4-25) a také dvojí vyprávění o pádu lidí, které je situováno do období počátku lidstva do okolí zahrady Eden (3. a 4. kap.).¹⁰

3. kap. podává zprávu o prvním hříchu lidí a narušení společenství mezi lidmi a Bohem a mezi mužem a ženou navzájem. Ve 4. kap. hřích zasahuje další vztah, totiž sourozenecký, porušenost se však stává charakteristikou celého stvoření a celé země.¹¹ Kap. 4 je třeba vnímat nejen jako následnou událost po prvním hříchu a důsledek pádu rodičů, ale také jako paralelní doklad nepravosti vykonané na lidské rovině: původní solidarita se rozpadá také mezi bratry v rodině (4,1-16) a později

⁹ Srov. např. Kol. aut. *Díl 1, Zákon (Genesis – Deuteronomium). Výklady ke Starému zákonu*. 1. samostatné vyd. Praha: Evangelické nakladatelství, 1991. Srov. také např. ŽÁK, V. *Na počátku. Výklad knihy Genesis*. Praha: Evangelické nakladatelství, 1990.

¹⁰ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. 1. zväzok edice Komentáre k Starému zákonu. Trnava: Dobrá kniha, 2008. S. 215.

také mezi lidmi ve společnosti (4,17-24). Popisuje se zde vzorec vztahování se člověka k druhému na úrovni rodiny a společnosti.¹²

C. Westermann považuje 4. kap. za rozšířenou genealogii Adama. Hlavní rozšíření vidí v Kainových vztazích s Ábelem (4,3-16) a v Lámechových příhodách (4,19-24).¹³ Obě perikopy ilustrují také působení hříchu, Písmo svaté zde zaznamenává gradaci zla a násilí (4,24). Úzkou provázanost vyprávění o Kainovi a Ábelovi s předchozí kapitolou dokládá užití téměř totožných formulací. Tematické a slovní paralely ve vyprávění o pádu člověka a o první bratrovraždě:

Kde je tvůj bratr Ábel? // Kde jsi? (4,9; 3,9)
Cos to učinil? // Cos to učinila? (4,10; 3,13)
Nyní budeš proklet a odvržen od země...//... budeš proklet, odvržen ode všech zvířat a ode vši polní zvěře... Kvůli tobě nechť je země prokleta... (4,11; 3,14.17)
neúrodnost země (4,12; 3,17-19)
označení Kaina // oděv daný Adamovi a Evě (4,15; 3,21)
odchod od Boha na východ od Edenu (4,16; 3,24)¹⁴

Stejně jako jiné narativní celky v knize Genesis je novela o Kainovi a Ábelovi vložena mezi výčty a rodopisy, které v počtu 10 sérií tvoří pomyslnou páteř knihy a člení ji svým rytmem. Toto střídání děje a genealogií je pro knihu typické a uspořádání materiálu 4. kapitoly a zasazení textu do celku knihy odpovídá jiným statím Genesis. Další v textu běžnou věcí je to, že muž má zpravidla 2 – 3 syny (viz např. synové Abraháma, Noema, Izáka, Adama), zmiňované genealogie pak většinou opisují 2 – 3 linie. Za pozornost stojí také to, že Boží přízeň a požehnání získá většinou mladší syn a ten se stává otcem vyvolené linie rodu (na místo zabitého Ábela nastupuje Šét). V závěru oddílu vždy autor Genesis vzpomíná potomky synů v nemilosti a až poté vyjmenovává potomky syna požehnaného. Tímto způsobem je ohlašován přechod od jednoho celku k nové části. Jmenované prvky se vyskytují nejen ve 4. kapitole, ale v celé knize. Stejně redakční postupy dokládají jednotnou

¹¹ Srov. KOPPOVÁ, J. *Starý zákon – kniha pro dnešní dobu*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003. S. 31 – 34.

¹² Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 215 – 216.

¹³ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 213.

¹⁴ Další paralely a propojení obou příběhů – viz DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 214 – 215.

konečnou redakci knihy Genesis, příběh o Kainovi a Ábelovi je její nedílnou součástí.¹⁵

2.2 Struktura 4. kapitoly a kompozice klíčového textu

Děj se odehrává ve 3 hlavních částech, každá část začíná totožnou formulí: „N. poznal svou ženu, ta počala, porodila.... a řekla..., popř. on řekl...“ Tři celky lze identifikovat takto:

4,1-16	Kain a Ábel
4,17-24	Kainovo potomstvo
4,25-26	Šétova rodina

Stejná formulace úvodního verše dané části poukazuje na pokračování Kainova rodokmenu, který začíná ve 4,1 a poté je přerušen vyprávěním o obětech a následně bratrovraždě. Od 4,17 Kainova genealogie pokračuje dál jmény jeho potomků a poté ve 4,25 je započata nová linie Šéta *místo Ábela, kterého zabil Kain*. Vzhledem k tématu práce je pro nás klíčový text 4,1-16, a proto se budeme nadále zabývat pouze těmito verši.

Literární jednotu úryvku 4,1-16 se v rámci 4. kapitoly vymezuje hraničními termíny: počáteční termíny – na začátku nacházíme formulaci (4,1 *I poznal člověk svoji ženu Evu a ta otěhotněla a porodila Kaina.*) podobnou začátku další perikopy (4,17 *I poznal Kain svou ženu, ta otěhotněla a porodila Enocha.*); koncové termíny – ty tvoří geografické označení *východně od zahrady v Edenu* (3,24 a totožně 4,16). Začátek i konec úryvku se vyznačují také slovní hříčkou odvozenou od etymologie vlastních jmen: jméno Kain v 4,1 se váže na sloveso *získala jsem* (hebr. *kanah* – získat)¹⁶ a označení krajiny Nód (hebr. *nad* – tulák)¹⁷ v 4,16 se vztahuje k vyjádření v 4,14 *Stal jsem se na zemi psancem a štvancem*. Na okrajích perikopy existuje kontrast mezi blízkostí Hospodina (v. 1 *Získala jsem muže, a tím Hospodina.*) a vzdálením se z Hospodinovy přítomnosti (v. 16 *Kain odešel od tváře Hospodinovy*

¹⁵ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genesis. Komentár k Starému zákonu*. S. 216.

¹⁶ Srov. JB, pozn. b) k verši 4,1.

¹⁷ Srov. JB, pozn. g) k verši 4,16.

a usadil se v zemi Nódu, východně od Edenu.). Téma vzdálení se od Boha zakončilo rovněž vyprávění předcházející příběhu o dvou bratrech (3,23-24).¹⁸

Děj klíčového úryvku se odvíjí v pěti scénách, které je možné rozlišit podle obsahových a stylistických kritérií. Vidíme, že se zde střídají narace a rozhovory, v nichž se tři protagonisté příběhu střídavě projevují jako aktivní či ustupují do pozadí:

1. v. 2b-5	narace	Kain a Ábel – hlavní aktéři, Hospodin pasivní
2. v. 6-7	dialog	Hospodin hovoří s Kainem
3. v. 8	narace	Kain sám s Ábelem
4. v. 9-14	dialog	Hospodin hovoří s Kainem
5. v. 15-16	narace	Hospodin aktivní, Kain pasivní ¹⁹

Nyní jsme v krátkosti probrali kontext a text daného úryvku, podívejme se tedy na jeho výklad a interpretaci. Při tom si všimneme pouze v. 1-5, neboť ty jsou pro nás z hlediska oběti nejdůležitější; ostatní motivy (např. hřích ve dveřích, bratrovraždu, Kainovo znamení) vzhledem k tématu naší práce pomíneme.²⁰

2.3 Postavy bratrů a jejich obětní dary

Verše 1-5 představují postavy bratrů, kteří přinášejí Hospodinu oběti, a vykreslují 4 rozdíly mezi nimi. Tyto kontrasty jsou zvýrazněny obkročným střídáním jmen bratrů v textu v pořadí Kain – Ábel, Ábel – Kain.

v. 1	Eva porodila Kaina .	(a)	1) <u>původ</u>
v. 2	Eva porodila <i>Ábela</i> .	(b)	
	<i>Ábel</i> – pastýř ovcí	(b)	2) <u>kultura</u>
	Kain – zemědělec	(a)	
v. 3	Kain obětoval z plodin země.	(a)	3) <u>kult</u>

¹⁸ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genesis. Komentár k Starému zákonu*. S. 213 – 214.

¹⁹ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genesis. Komentár k Starému zákonu*. S. 213.

²⁰ Čtenáři se zájmem o širší paletu aspektů Kainova a Ábelova příběhu doporučíme např. publikaci HÁJEK, Š. *Příběhy nových počátků. Genesis 1 – 11. Třidvacet kázání na první kapitoly bible*. Vyd. 1. Heršpice: EMAN, 1994. S. 55 – 66. Viz také TOMIČ, C. *Dejiny spásy. Zväzok 1: Biblický pravek. Kniha Genesis. Kapitola 1 – 11*. Vyd. 1. Bratislava: LÚČ, 1992. S. 174 – 183.

- v. 4 *Ábel* obětoval z prvorozených ovcí. (b)
 Hospodin shlédl na *Ábela* a jeho obětní dar. (b) 4) úspěch
 v. 5 Na **Kaina** a jeho obětní dar neshlédl. (a)²¹

Nejdříve se budeme věnovat etymologii a významu jmen, poté se zaměříme na odlišnosti v původu bratrů, rozdílnost v kultuře (pracovní činnosti), kultu a úspěchu.

2.3.1 Jména

Jméno **Kain** pochází v hebrejštině od stejného slovního kořene jako výrazy *kovář, kopí*, ale také *naříkati, zpívati žalozpěv*.²² Komentář k textu JB poukazuje na spojitost mezi slovy Kain a *získat* a jásoť první ženy ve v. 1²³ vnímá coby jazykovou hříčku postavenou na podobnosti výrazů.²⁴ Oproti tomuto chápání však T. C. Mitchell upozorňuje, že ačkoli hebrejské výrazy „qajin“ – Kain a „qaniti“ – *získat* znějí podobně, zápis v uvedeném verši zřejmě nevychází z hebrejštiny, a proto není možné spoléhat na platnost slovní hříčky nebo vyvozovat závěry o významu jména z této zdánlivé etymologie Kainova pojmenování.²⁵ Také profesor Heller se od spojitosti jména Kain a slovesa *získat* mírně distancuje a uvádí, že sloveso v pozadí Kainova jména má pravděpodobněji souvislost s tepáním kovů.²⁶ Tuto teorii podporuje i ta skutečnost, že Kainův potomek Túbal-Kain uvedený ve v. 22 je považován za otce řemeslníků obrábějících železo a měď. Podle Beneše by jméno Kain v takovém případě souviselo nejen s produkty kovotepectví, tedy s oštěpy a kopími, ale také s rytmem tohoto tepání, popř. s rytmem jako takovým. Odtud zbývá jen krůček k hudbě, jejíž počátky Písmo klade do v. 21 spolu se jménem dalšího Kainova potomka Júbala, a rytmus nakonec souvisí i s bitím v prsa, tedy s nářkem.²⁷

Jméno **Ábel** označuje *vánek, páru, opar, pomíjející nicotu, marnost* v případě, že je odvozeno z hebrejského „hebel“. Pakliže vychází z asyrského „aplu“, jeho

²¹ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 193.

²² Srov. Heslo KAIN in NOVOTNÝ, A. *Biblický slovník I. A – P*. S. 317.

²³ Nakolik je taková podobnost zřejmá i z jiných překladů, může čtenář posoudit např. při srovnání verše v českých vydáních Písma: *Získala jsem muže, a tím Hospodina*. (ČEP) *Z vůle Jahvovy jsem získala muže*. (JB) *Vytvořila jsem muže s Hospodinem*. – v poznámce k v. 1 uvedeno tzn. *Získala jsem muže s pomocí Hospodina / ... a s ním Hospodina*. (ČSP) *Obdržela jsem muže na Hospodinu*. (BKr)

²⁴ Srov. JB, pozn. b) k verši 4,1.

²⁵ Srov. MITCHELL, T. C. Heslo KAIN in DOUGLAS, J. D. ed. *Nový biblický slovník*. S. 474.

²⁶ Srov. HELLER, J. *Výkladový slovník biblických jmen*. S. 409.

²⁷ Srov. BENEŠ, J. a VAĐURA, P. *Pradějiny*. Praha: Kalich, 2010. S. 116.

význam je prostě *syn*.²⁸ Další hypotézy spojují jméno Ábel se sumerským „ibila“, tedy *syn*, nebo akkadským „ibilu“, tj. *velbloud*,²⁹ nicméně se jedná pouze o domněnky a většina biblických slovníků prezentuje význam Ábelova jména slovy pro nestálé a proměnlivé skutečnosti, jako jsou *pára, vánek, marnost*. Novotný poukazuje na užití stejného slova ve verších: *Pomíjivost, samá pomíjivost, řekl Kazatel, pomíjivost, samá pomíjivost, všechno pomíjí*. (Kaz 1,2)³⁰ Podle Žáka toto jméno naznačuje krátkost života a předčasnou Ábelovu smrt. Poslední jmenovaný autor také uvádí, že proroci užívali slovo „hebel“ pro *modlářský přelud* (např. 2Kr 17,15).³¹

Ábel je v příběhu vzpomenut 7x, oproti tomu Kain 14x, pokud započteme jméno staršího z bratrů uvedené také ve v. 17. Četnost výskytu jmen může poukazovat na základní charakteristiky jejich nositelů a na pomíjivost jako na základní rys Ábelova bytí.³² Oproti Kainovi mladší z bratrů v celém příběhu nepromluví jediné slovo, v čemž někteří spatřují kristovské rysy a jeden z důvodů, proč Ábela vnímat jako předobraz Krista.³³

Dříve než je uvedeno Ábelovo jméno, objevuje se v textu výraz *bratr*, což je první vyskytnutí tohoto velmi častého pojmu v Bibli (celkem 630x v MT, 343 v NZ).³⁴ V našem úryvku se označení *bratr* objevuje 7x, ovšem navzdory bratrskému, tedy úzkému, pokrevnímu svazku Kaina a Ábela mezi nimi vystupují rozdílnosti a rozpor.

2.3.2 Původ

První rozdíl je daný časem narození, Kain je prvorozený, Ábel přichází jako druhý. Narozením mladšího se Kain dostává do pozice bratra, která s sebou přináší nejen podobnost v synovství vůči rodičům – oba jsou syny Adama a Evy, ale také odlišnosti v jejich sociálním postavení.³⁵ S narozením Kaina jakožto prvorozeného je spojováno velké očekávání jeho matky a naplnění naděje na vítězství nad svůdcem,

²⁸ Srov. Kol. aut. *Díl 1, Zákon (Genesis – Deuteronomium). Výklady ke Starému zákonu*. S. 41.

²⁹ Srov. MITCHELL, T. C. Heslo ÁBEL in DOUGLAS, J. D. ed. *Nový biblický slovník*. S. 3.

³⁰ Srov. Heslo ABEL in NOVOTNÝ, A. *Biblický slovník I. A – P*. S. 2.

³¹ Srov. ŽÁK, V. *Na počátku*. S. 66.

³² Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genesis. Komentár k Starému zákonu*. S. 193.

³³ Více viz PETRÁČEK, T. *Předobrazy Krista ve Starém zákoně*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. S. 18 – 20. Tomuto tématu se věnuje také ESTERKOVÁ, J. *Předobrazy Krista v knihách Genesis a Exodus*. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, CMTF, 2011. S. 19 – 21.

³⁴ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genesis. Komentár k Starému zákonu*. S. 193.

³⁵ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genesis. Komentár k Starému zákonu*. S. 194.

kteřá plyne ze slov Hospodina uvedených v 3,15, Ábelovu početi a narození pak už taková pozornost věnována není.³⁶ V tradici Izraele, která se odráží jak v pozdějších kodifikovaných předpisech a ustanoveních Zákona, tak ve starých příbězích počátků, pozice prvorozeného zakládá jeho prvenství v moci prostřednictvím požehnání a dědictví. Ale ačkoli měl starší syn určitá zákonná práva a jeho přední pozice ho určovala k úspěchu a prosperitě, události popisované v Písmu nezřídka a opakovaně odkazují na Boží volbu mladšího bratra.³⁷

2.3.3 Pracovní činnost a kultura

Ábel se stává pastýřem ovcí, Kain obdělává zemi jako jeho otec Adam (2,15 a 3,17-18.23). Informace o tom, že jeden z bratrů je pastevec a druhý zemědělec, vypovídá jednak o způsobu získávání obživy a jednak o odlišném životním stylu. Zemědělci jsou lidé usedlí, připoutaní k půdě a konkrétnímu místu, na kterém zakládají své osady. Mají svůj nemovitý majetek a jejich život je určován cyklem zemědělského roku. Zemědělství umožňuje vytvářet obilné přebytky, které se nekazí, dají se shromažďovat, a tak vytvářejí základ bohatství. Oproti tomu jediným majetkem pastýřů jsou stáda a stany, pastevcí jsou lidé pohybliví a kočující, žijící jednodušším a chudším způsobem. Své živobytí získávali možná s menší námahou, než jakou vyžaduje práce na poli a pěstování plodin, ale zato žili v drsnějších podmínkách v horách, na okrajích pouště a v méně úrodných krajinách odkázáni na přízeň okolností.³⁸ Pastevectví se stalo obrazem poutníků a nezajištěného života, zemědělství naopak zobrazuje zajištěnost a stabilitu, jak v Egyptě, tak v zemi Kanaan.³⁹

V dějinách Izraele bylo pastýřství chápáno jako povolání se zvláštními přednostmi a vážností, neboť mnozí z praotců vyvoleného národa se věnovali právě této činnosti – stačí vzpomenout na Abrahama, Jákoba, Davida. Ve Starém zákoně je titul pastýř užíván pro Boží služebníky, jako byli např. Mojžíš a Jozue, ale také

³⁶ Srov. BENEŠ, J. a VAĐURA, P. *Pradějiny*. S. 116. Více viz také KLAS, J. V. *Kain a Ábel (Několik homileticko-exegetických poznámek)*. Theologická příloha Křesťanské revue 1962. S. 146. Viz také ŽÁK, V. *Na počátku*. S. 67.

³⁷ Tedy Izák, nikoli Izmael; Jákob a ne Ezau; David a nikdo z jeho sedmi starších bratrů. Obdobně pak v novozákonním podobenství o marnotratném synu, kde je hlavním hrdinou příběhu mladší a nikoli starší syn. Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 194.

³⁸ Srov. SOKOL, J. *Zůstat na zemi*. Praha: Vyšehrad, 2008. S. 26 – 27.

³⁹ Srov. Kol. aut. *Díl 1, Zákon (Genesis – Deuteronomium)*. *Výklady ke Starému zákonu*. S. 41.

Kýros. Pastýřem bývá nazýván kněz, prorok i král, jako pravý pastýř svého lidu vystupuje sám Hospodin (např. Ž 23,1; Iz 40,11; Ez 34,11-31).⁴⁰

2.3.4 Kult – obětování

Rozdíl v kultu souvisí s předchozím s předchozím rozdílem v práci, v kultuře. V moderních jazycích existuje mezi těmito dvěma činnostmi vztahy, jak napovídá etymologie slov kultura – kult. V hebrejštině se jedná o ještě užší vazbu, protože substantivum „avodá“ vyjadřuje práci i bohoslužbu.⁴¹ Zaměstnání obou bratrů, jak jsme o nich hovořili výše, jsou tedy spjatá s určitou duchovní oblastí.

V pojetí Izraelitů bylo zemědělství pro svoji závislost na koloběhu přírody spjaté s baalismem a jinými přírodními kulty, s magickými praktikami, které měli ovlivnit plodnost země.⁴² Protože krev v sobě obsahovala životodárnou moc, která měla sílu obrodit i vyčerpanou sílu pole, byla při takových rituálech prolévána. Pokud se tedy o Kainovi mluví jako o zemědělci, může být v pozadí skryt motiv kultu plodnosti, který se dost zřetelně projevoval také v zemi, kterou Hospodin zaslíbil svému lidu.⁴³ Podle Lv 17,5-7 bylo místem, kde se obětovalo démonům a běsům, pole, což by napovídalo, že zabití Ábela na poli a zkropení země lidskou krví mohlo odrážet výše zmiňované magické rituály.⁴⁴ Oproti tomu prof. Sokol nevylučuje, že stejně tak pastevci měli mnoho různých božstev a pověr jako zemědělci.⁴⁵

Oba bratři vykonávají v určitý čas stejné rituální gesto – přinášejí Hospodinu oběť. Pojem oběť označuje také dar, jehož smyslem je získat přízeň někoho mocného (32,14.19; 43,11), v pozdějších kultických textech je tak pojmenována potravinová či zvířecí oběť.⁴⁶ V případě Kaina a Ábela nám svatopisec nesděljuje důvody, proč oběti přinesli, jejich úmysly ani záměry neznáme. To mnohé přivádí k tomu, aby domýšleli, co v daném úryvku napsané není, a přemítali o čistotě a opravdovosti úmyslů nebo o víře, popř. spravedlnosti obou obětujících tak, jak se tím později zaobírají např. pisatelé novozákonních listů (Žid 11,4; 12,24; Jud 11; 1 Jan 3,12).

⁴⁰ Srov. Heslo PASTÝŘ in NOVOTNÝ, A. *Biblický slovník I. A – P.* S. 596.

⁴¹ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu.* S. 194.

⁴² Srov. Kol. aut. *Díl I, Zákon (Genesis – Deuteronomium). Výklady ke Starému zákonu.* S. 41.

⁴³ Srov. KUBÁČ, V. a KUBÁČOVÁ, J. *Znamení smlouvy. Zamyšlení nad knihou Genesis.* 2. vyd. Praha: Blahoslav, 1994. S. 21.

⁴⁴ Srov. Kol. aut. *Díl I, Zákon (Genesis – Deuteronomium). Výklady ke Starému zákonu.* S. 42 – 43.

⁴⁵ Srov. SOKOL, J. *Zůstat na zemi.* S. 27.

⁴⁶ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu.* S. 195.

Materie oběti je odvislá od pracovní činnosti každého z nich, oba přicházejí s plody a výsledky práce, které se ve svém životě věnují. Kain přináší plodiny, které vypěstoval, Ábel prvorozené z ovcí a jejich tuk. Úroda a dobytek se shodně obětovaly ve všech kulturách, člověk přicházel vždy s tím, co pěstoval nebo choval, to, do čeho investoval svoji péči, námahu a starost, tedy nikdy ne divokou zvěř nebo houby. Vedle obilí, mouky a chleba to bývá maso a tuk ovcí nebo jiných dobytčat. Mnohdy se spálí pouze tuk jako to nejlepší ze zvířete a maso se sní při obětní hostině v dané pospolitosti.⁴⁷

V komentářích a výkladech se můžeme setkat s dvojím hodnocením obětí, jež Kain i Ábel předložili. S ohledem na jejich pracovní činnosti se může zdát Kainova oběť lepší a kvalitnější pro nepoměrně větší úsilí, které pro její získání musel starší oproti mladšímu vynaložit. Z hlediska starozákonního kultu je však dle Beneše zajímavější oběť Ábelova, neboť se jedná o obětování živého tvora. Taková oběť v sobě nese rysy poznání vlastní nehodnosti při přístupu k Bohu a současně také vyznání obětníkových vin a jejich zahlazení prostřednictvím zástupné smrti zvířete, které umírá jakoby za obětníka. V porovnání s tím při obětování obilovin, tedy při oběti suché nebo pokojné, jak se jí ve Starém zákoně říká, tyto prvky nejsou tak zřejmé.⁴⁸

Při posouzení hodnoty přinesených obětních darů lze vycházet také z toho, že v textu našeho úryvku se uvádí, že druhorozený syn obětoval prvorozené ovce ze svého stáda, ale při obětování prvorozeného Kaina prvotiny z plodů země nejsou vzpomenuy. Později se Písmo přímo zmiňuje o zvláštním svébytném vztahu mezi prvorozeným synem a prvotinami stáda (Ex 22,30; 34,19-20). Podle ustanovení Zákona musí vše, co jako prvorozené otvírá lůno, být zasvěcené a obětované Hospodinu, přičemž prvorozené děti měly být vykoupeny zvířecí obětí (Ex 13,2.12-13). Při každém obětování dobytka byl spálen tuk, protože byl považován za nejlepší část zvířete, která patřila Pánu (Lv 3,16; Dt 32,38). Ábelova oběť z prvorozených kusů stáda a z jejich tuku má tedy charakteristické vlastnosti dokonalé oběti.⁴⁹

2.3.5 Úspěch

Poslední a pro další spád příběhu rozhodující rozdíl mezi bratry je vyjádřený veršem, jehož část jsme zvolili jako titul této bakalářské práce:

⁴⁷ Srov. SOKOL, J. *Zůstat na zemi*. S. 28.

⁴⁸ Srov. BENEŠ, J. a VAĐURA, P. *Pradějiny*. S. 119.

⁴⁹ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genesis. Komentár k Starému zákonu*. S. 195.

I shlédł Hospodin na Ábela a na jeho obětní dar, na Kaina však a na jeho obětní dar neshlédl. (4,4b-5a)

Příběh o Kainovi a Ábelovi připisuje poslední rozdíl Bohu, který odlišně rozděluje svoje dary a některým dává to, co jiní nedostanou. Také z jiných biblických textů vyplývá, že Bůh sám dělá rozdíly a přeje si odlišnost a různorodost, jak je to zřetelné i na samotném díle stvoření.⁵⁰ Zde se tedy různá míra pozornosti či přízně z Boží strany stává katalyzátorem dění a dynamiky mezi bratry, jak popisují následující v. 5b – 16. Přijetí či nepřijetí obětního daru je vyjádřeno slovem *shlédl*. Hebrejské sloveso *shlédl* odvozené od *hleděl, obrátil zrak, zohlednil* je v Bibli použité celkem 10x (např. Ex 5,9; Ž 119,117; Iz 17,8) a na uvedených místech má kultovní význam.⁵¹

Exegeté se odpradáвна snaží objasnit důvody, proč Bůh jednu oběť přijal a druhou nikoli. Podle H. Gunkela Bůh se přiklání spíše k pastýřům než k rolníkům a preferuje to, co typově představuje život pastýřů v kontrastu k životu zemědělců⁵², což by ovšem protiřečilo Gn 2,15, kde je Adam pověřen obdělávat půdu a střežit zahradu Eden.⁵³ Někteří odborníci se však shodují na tom, že je možné v pozadí příběhu a jeho vyústění vidět nepochybnou polemiku proti vegetativním kultům.⁵⁴

Další interpretační linie, které hledají odpověď na příčiny Boží reakce, spekulují o kvalitách obětí, o postojích, vlastnostech, předchozím konání, popř. vině obětujících – ty spadají pod princip odplácející Boží spravedlnosti, jiné vnášejí kategorii vyvolení a skutků nepochopitelné Boží svobody.⁵⁵ Téma Božího vyvolení a jeho přízně v příběhu dvou bratrů tak v Bibli zaznívá už na začátku a deklaruje naprostou Boží svrchovanost a svobodu v díle spásy zachycenou slovy Ex 33,19: *Smiluji se však, nad kým se smiluji, a slituji se, nad kým se slituji*. Současně je tím člověk postaven před skutečnost, že ne všemu rozumí a ne vše je schopen objasnit. A je tak nucen respektovat a unést to, že Hospodin důvody svých rozhodnutí nesděljuje.⁵⁶

⁵⁰ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 197.

⁵¹ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 195.

⁵² Viz také Kol. aut. *Díl I, Zákon (Genesis – Deuteronomium). Výklady ke Starému zákonu*. S. 41 – 42.

⁵³ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 195.

⁵⁴ Srov. Kol. aut. *Díl I, Zákon (Genesis – Deuteronomium). Výklady ke Starému zákonu*. S. 42. Srov. také ŽÁK, V. *Na počátku*. S. 68.

⁵⁵ Více viz DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 195 – 197.

⁵⁶ Srov. BENEŠ, J. a VAĐURA, P. *Pradějiny*. S. 120.

3 Noemova oběť

Další místo, kde se v knize Genesis hovoří o oběti, nalezneme ve vyprávění o Noemovi, které zahrnuje kapitoly 6-9. Zápalná oběť, kterou Noe přinesl po skončení potopy a po vyjití zachráněných z archy, je popisována v 8,20 a v textu bezprostředně poté následuje Boží požehnání a smlouva. Oběť a Hospodinovo zaslíbení je vrcholem a korunou tohoto obsáhlého celku, proto se v první části kapitoly budeme věnovat struktuře a kompozici celého vyprávění o potopě. V druhé části pojednáme o oběti a podíváme se na výklady a komentáře k danému textu.

3.1 Kompozice textu o Noemovi

S osobou praotce Noema, který později přináší Bohu oběť, se poprvé setkáme v Adamově genealogii v Gn 5,28. Kapitoly 6-7 jsou ohromujícím líčením soudu nad porušeným stvořením prostřednictvím vod potopy, 8. a 9. kapitola poté představují obnovu země. Ve světle narativní analýzy je možné uvedený text rozdělit následujícím způsobem:

Pověření: úvod a příprava (6,9-7,5) – expozice a narativní program (6,13-18);

Uskutečňování: potopa (7,6-8,19) – program se začíná naplňovat, nejvyšší gradace je dosaženo v 7,21-23, je splněn plán zničit svět a zachráněný Noe může vyjít z korábu (8,1-19);

Závěr: stav po potopě (8,20-9,19) – obětování (8,20-22), Boží požehnání (9,1-7) a smlouva (9,8-17).⁵⁷

Přechod z horší situace k lepší se v příběhu váže na změnu v konání Boha. Ačkoliv násilí nebylo úplně zničeno a zůstalo součástí porušeného světa a člověka (8,21b *Každý výtvar lidského srdce je od mládí zlý...*), Bůh akceptuje tento stav a rozhodne se už nikdy netrestat vinu člověka potopou.⁵⁸

⁵⁷ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genesis. Komentár k Starému zákonu*. S. 269.

⁵⁸ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genesis. Komentár k Starému zákonu*. S. 269.

Začlenění textu o oběti do celku vyprávění je zřetelné v soustředném – koncentrickém uspořádání scén podle Dorseye, které si nyní pro jeho názornost uvedeme:

- A 6,9-10: **Genealogická glosa:** jmenování tři Noemovi synové
- Noemova spravedlnost.
- B 6,11-12: **Bůh vidí, že zem je zkažená:**
- každý tvor pokazil svou cestu.
- C 6,13-22: **Boží pokyny Noemovi** před zničením života na zemi:
- pokyny ohledně jídla, které budou moci jíst.
- D 7,1-9: **Vstup do korábu** podle Božího příkazu:
- Noe vezme čistá zvířata a ptáky.
- E 7,10-16: **Potopa začíná, koráb je uzavřen:**
- po sedmi dnech,
- čtyřicet dní.
- F 7,17-20 **Vody stoupají:**
- skupina vět o stoupajících vodách,
- vrchy jsou přikryté a koráb se plaví nad nimi.
- X 7,21-24 **Klimax:** všechn život na zemi zahynul,
pouze Noe a ti, co s ním byli v korábu, jsou zachráněni.
- F' 8,1-5 **Vody ustupují:**
- skupina vět o ustupujících vodách,
- vrchy jsou odkryté a koráb přistane.
- E' 8,6-14: **Potopa končí, okno korábu je otevřené:**
- po sedmi dnech,
- čtyřicet dní.
- D' 8,15-22: **Výstup z korábu** podle Božího příkazu:
- Noe vezme čistá zvířata a čisté ptáky a obětuje je Bohu.
- C' 9,1-7: **Boží pokyny pro Noema** k obnovení života na zemi:
- pokyny ohledně jídla, které budou moci jíst.
- B' 9,8-17: **Bůh přislíbil už více neničit zemi:**
- Bůh už nezničí žádného tvora,
- Bůh uvidí duhu.
- A' 9,18-19: **Genealogická glosa:** jmenování tři Noemovi synové.⁵⁹

⁵⁹ Srov. DORSEY, D. *The Literary Structure of the Old Testament*. Grand Rapids. 1999. 52. Citováno dle DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 269 – 270.

Scény si navzájem zrcadlově odpovídají stylisticky i tematicky. Ve všech scénách zaznívá pouze Boží řeč, Noe pouze pozorně poslouchá a realizuje Boží slovo (6,22; 7,5; 8,16-19). Ve vyprávění o potopě Noe nikdy nepromluví⁶⁰ podobně jako Ábel, který také v 4,1-16 nevysloví jediné slovo. Rovněž slovní obraty užívané v jednotlivých sobě odpovídajících scénách jsou velmi podobné.⁶¹ Ve scéně B' je zvýrazněný pojem smlouvy (sedmkrát) a v C' je vytvořena inkluze pomocí dvojitého příkazu o rozšíření života na zemi. Ve scénách D a D' je Noe spolu se zvířaty a ptáky hlavním aktérem dění a tento pár scén obsahuje také přesné časové údaje o začátku (7,6.11) a konci potopy (8,13.14), založené na Noemově věku. Zásadní zvrát v událostech nastává v 8,1 a odráží se také v členění časových úseků, konkrétně v zrcadlové obměně počtu dní⁶² jednotlivých etap potopy.⁶³

Uvedený text lze členit také podle Hospodinových výroků, které se objevují jako předěly v klíčových momentech vyprávění a které otvírají vstup do nové skutečnosti.⁶⁴ Hospodin k Noemovi, popř. k Noemovi a jeho synům promlouvá sedmkrát, rytmus a řád opakování připomíná zprávu o stvoření a kontrastuje s chaosem zkažené země i potopy.⁶⁵ Analogii příběhu o potopě a stvořitelského hymnu reflektuje také Beneš, a to právě v podobném slovníku a v dělení na sedm částí.⁶⁶

Ohledně struktury textu nelze opomenout obtíže spojené se zdvojením údajů v textu.⁶⁷ V příběhu existují dvě linie, o jejichž vzniku se vedou diskuse, nejspíše se však jedná o tzv. rozšiřované vyprávění, kde rozšíření textu nenarušuje děj, ale je aluzí na jiná témata nebo signalizuje možnost rozvinutí příběhu jiným směrem. Do vyprávění je tak vřazeno více tradic, tím se vyjadřují různé názory a vyprávění je celkově obohaceno.⁶⁸

⁶⁰ Až v perikopě o Noemově opilosti jsou zaznamenána jeho slova adresovaná jeho synům (9,25-27).

⁶¹ Podrobné srovnání jednotlivých scén viz *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 270 – 271.

⁶² 7 – 7 – 40 – 150 – 150 – 40 – 7 – 7, tj. 7 dní čekání (7,4) – 7 dní čekání (7,10) – 40 dní potopy (7,17a) – 150 dní vody stojí (7,24) – 150 dní přešlo (8,3) – 40 dní čekání (8,6) – 7 dní čekání (8,10) – 7 dní čekání (8,12).

⁶³ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 269 – 271.

⁶⁴ Srov. BENEŠ, J. a VAŘURA, P. *Pradějiny*. S. 210.

⁶⁵ Více viz DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 251.

⁶⁶ Oproti předchozímu však Beneš počítá celkem 10 Hospodinových prohlášení a oba texty tedy člení na 7 částí s 10 Hospodinovými výroky. Srov. BENEŠ, J. a VAŘURA, P. *Pradějiny*. S. 193.

⁶⁷ Zájemce o tuto problematiku odkážeme na 1. svazek řady Komentáře k Starému zákonu pojednávající o knize Genesis (ed. DUBOVSKÝ, P.), zde zmíníme pouze Boží jména (*Pán – adonaj* nebo *Bůh – elohim*) a příslib neničit zem potopou daný Noemovi po obětování (8,21b-22), ale také po uzavření smlouvy (9,11).

⁶⁸ Více viz DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 268 – 269.

3.2 Text o oběti a jeho výklad

Noe pak vybudoval Hospodinu oltář a vzal ze všech čistých dobytčat a ze všeho čistého ptactva a zapálil na tom oltáři oběti zápalné. I ucítil Hospodin libou vůni a řekl si v srdci: Už nikdy nebudu zlořečit zemi kvůli člověku, přestože každý výtvar lidského srdce je od mládí zlý, už nikdy nezhubím všechno živé, jako jsem učinil.

Setba i žeň a chlad i žár,

léto i zima a den i noc

nikdy nepřestanou po všechny dny země. (8,20-22)

Nejdříve **k osobě obětujícího**: Noemovu identitu naznačuje jeho jméno, hebrejsky Noach, které v sobě nese význam *spochinutí* nebo *odpočinutí*,⁶⁹ popř. také *potěšení*.⁷⁰ Dalším vodítkem může být očekávání Noemova otce, který řekl: *Ten nám dá potěšení a odpočinutí od naší práce a od námahy našich rukou, kterou nám přináší země prokletá Hospodinem. (5,29)* V tomto kontextu vzpomeňme na to, že Noe „je první, kdo se podle součtu věku patriarchů narodil po Adamově smrti, a proto je považován za toho, jímž přijde nový věk a náprava rajske kletby, odpočinutí od námahy na zemi.“⁷¹

Z Gn 6,9 se dozvídáme, kdo to byl Noe – *muž spravedlivý, bezúhonný ve svém pokolení*; poté v 7,1 zaznívají téměř totožná, avšak ještě zdůrazněná slova z úst Hospodinových – *ty jsi v tomto pokolení jediný můj spravedlivý*. Otázkou je, zda Noemovu spravedlnost máme chápat jakožto relativní, tedy jedinečně ve srovnání s Noemovými současníky, nebo jestli byl Noe spravedlivý i navzdory tomu, že žil v tak zkažené generaci.⁷² S poukazem na příslušnou literaturu⁷³ však nechme závěry takových úvah stranou. Písmo označuje za spravedlivého toho, kdo žije v souladu s Božími nařízeními. Druhý výraz z Gn 6,9 – *bezúhonný* – lze přeložit také jako

⁶⁹ Srov. HELLER, J. *Výkladový slovník biblických jmen*. S. 311.

⁷⁰ Srov. ŽÁK, V. *Na počátku*. S. 81.

⁷¹ HELLER, J. a SUCHÁ, E. ed. *Hlubinné vrty. Rozbory biblických statí a pojmů*. 1. souborné vyd. Praha: Kalich, 2008. S. 272.

⁷² Srov. DIVECKÝ, J. *Příběhy Tóry. Patnáct biblických zamyšlení*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství P3K, 2010. S. 28 – 30.

⁷³ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genезis. Komentár k Starému zákonu*. S. 249 – 250. Zde nalezneme odkazy na židovské i křesťanské myslitele, např. na Talmud a komentáře Rašiho (RAŠI, Sanhedrin 108a, JPS Gn) nebo na sv. Augustina (AUGUSTIN, *De civitate Dei* 15, 26, 1: Corpus Cristianorum Series Latina 48, 493) a sv. Jana Zlatoústého (JAN ZLATOÚSTÝ, *Hom. in Ioh. 71,3: Pastorologiae Cursus Completus. Series Graeca* 59, 388).

bezchybný, dokonalý. Podle Beneše zde užitý termín *dokonalý* znamená doslova hotový ve vnitřním vývoji, zralý, skutečně dospělý a tento stav koresponduje s duchovními kvalitami a s úzkým vztahem s Bohem.⁷⁴ Být dokonalý je vlastnost, kterou je v Písmu pouze výjimečně charakterizován člověk. Nejčastěji se používá v rituálním kontextu pro zvířata obětovaná Bohu, u člověka pak vystupuje do popředí namísto rituální vhodnosti morální čistota.⁷⁵ Čteme také, že *Noe našel u Hospodina milost* (6,8); a víme, že *Noe chodil s Bohem* (6,9),⁷⁶ což ve zkratce řečeno vyjadřuje život ve shodě s Boží vůlí – Noemovu poslušnost pak jako refrén připomínají Gn 6,22 a 7,5.

V textu o Noemovi se vyskytuje první zmínka v Bibli o **stavění oltáře** a také se zde nachází první místo, které zaznamenává **zápalnou oběť**.⁷⁷ Stavba oltáře je spontánní a přirozenou reakcí Hospodinova vyznavače, kterou známe také z pozdějších příběhů praotců Abrahama, Izáka a Jákoba (12,7.8; 13,18; 22,9; 26,25; 33,20; 35,1.14). Písmo mnohdy hovoří o posvátných návrších a pahorcích, k jejichž očištění a obnově vyzývali proroci. Verše 7,19-20 referují o zaplavení hor a Beneš spolu s Vaďurou prezentují potopu jako kosmický liturgický obřad, který má sloužit k očištění země;⁷⁸ poté, co je země včetně hor a vrchů očištěna, člověk přináší svoji oběť. Stavba oltáře ani obětování se v případě Noema neváže na žádný Hospodinův příkaz a smyslem Noemova počínání je s největší pravděpodobností vyjádřit Bohu vděčnost.⁷⁹ Rabínské komentáře vidí podstatu přinášení obětí v přiblížení se člověka k Bohu a zasvěcení se; židovská tradice také učí, že Noemův oltář, na kterém obětoval také Šalamoun, David, Abrahám (22,2), Kain, Ábel i Adam, stál na hoře Mórija, kde byl později vybudován Jeruzalémský chrám.⁸⁰

Oběť byla vybrána ze všeho **čistého dobytka** a ze všeho **čistého ptactva**, jež spolu s Noemem a jeho rodinou v korábu přežilo potopu. Předpisy Zákona, které definují čisté a nečisté druhy zvířat, nalezneme v Lv 11 a Dt 14. Čistá zvířata mají lidem sloužit jako potrava poté, co Bůh dovolil jíst kromě zelených bylin a plodů

⁷⁴ Srov. BENEŠ, J. a VAĎURA, P. *Pradějiny*. S. 183.

⁷⁵ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 250.

⁷⁶ Podrobněji např. publikace Prof. Hellera, který porovnává Henochovo a Noemovo chození s Bohem – srov. HELLER, J. a SUCHÁ, E. ed. *Hlubinné vrty. Rozbory biblických statí a pojmu*. S. 270 – 272. K tomuto tématu viz také Divecký, který ve své knize představuje židovské srovnání Noema, který kráčel s Bohem, a Abrahama, který na tom byl lépe a kráčel samostatně před Bohem – srov. DIVECKÝ, J. *Příběhy Tóry. Patnáct biblických zamýšlení*. S. 29.

⁷⁷ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 263.

⁷⁸ Srov. BENEŠ, J. a VAĎURA, P. *Pradějiny*. S. 196 – 199.

⁷⁹ Srov. BENEŠ, J. a VAĎURA, P. *Pradějiny*. S. 211.

⁸⁰ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 263.

(1,29) také maso živých tvorů (9,3), a vedle toho jsou určena k obětování. Tímto způsobem rabínská literatura vysvětluje tu skutečnost, že Noe byl pověřen vzít do korábu sedm párů čistých zvířat (7,5) a po jednom páru nečistých zvířat. Ta obětovat nelze a měla sloužit pouze k zachování druhu.⁸¹ Dříve, než vyprávění dospěje až k místu o obětování, vystupují v něm dva zástupci zvířecího světa, jeden čistý, druhý nečistý, a to krkavec a holubice. Verše 8,7-12 hovoří o spolupráci Noema s ptactvem, je zde deklarován vztah člověka a zvířete jako vztah spolupráce a vzájemné závislosti (zejména 8,9). Také v korábu mezi zvířaty a lidmi vládne pokoj a pořádek a Noe je líčen jako ideální Adam a pán zvířat.⁸² Ptáci se pohybují v nebeské sféře a byli vnímáni jako prostředníci mezi světem lidským a božským, neúspěchem krkavce a úspěchem holubice může autor sdělovat vazbu mezi rituální čistotou a úspěšností podle kritérií daných Hospodinem.⁸³

Zápalná oběť představuje základní a nejčastější oběť předepsanou biblickým zákonem (srov. Lv 1,1-17). Jako celopal je označen ten druh obětí, které na oltáři zcela shoří na rozdíl od jiných obětí, z nichž dostává podíl kněz i obětující (srov. Dt 12,27). Doslovný překlad slova celopal zní *to, co vystupuje*.⁸⁴ Dále v různých českých překladech čteme Gn 8,21a:

ČEP: *I ucítil Hospodin libou vůni (...)*

JB: *Jahve vdechl příjemnou vůni (...)* – doslova *upokojující vůni*.⁸⁵

ČSP: *I ucítil Hospodin příjemnou vůni (...)*

BKr: *I zachutnal Hospodin vůni tu příjemnou (...)*

NBK a B21 shodně: *Když Hospodin ucítil příjemnou vůni (...)*

Čichový vjem při pálení masa obvykle příjemný nebývá. Podle výkladů se uvedenými slovy chce poukázat na přijetí pokorného vyznání obětníka, který se obrací ke svému Bohu, a podtrhuje se zde pozornost vůči úmyslu a vnitřním dispozicím Noemovým. Sladkou a příjemnou vůni má pro Hospodina tedy jediné oběť přijatá pro vnitřní postoj obětujícího.⁸⁶ Bůh v Noemově příběhu vystupuje jako někdo, kdo se sklání, kdo má lítost, stará se, kdo se namáhá, kdo je potěšen. Tyto antropomorfní rysy někteří interpretují tak, že i Hospodin je takový Bůh, kterému je

⁸¹ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genézis. Komentár k Starému zákonu*. S. 255.

⁸² Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genézis. Komentár k Starému zákonu*. S. 261.

⁸³ Srov. BENEŠ, J. a VAĐURA, P. *Pradějiny*. S. 206 – 207.

⁸⁴ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genézis. Komentár k Starému zákonu*. S. 263.

⁸⁵ Srov. JB, pozn. b) k verši 8,21.

⁸⁶ Srov. ŽÁK, V. *Na počátku*. S. 102.

třeba podstrojit oběť, aby byl spokojen a utišil svůj hněv, podobně jako to vyžadují babylonští bohové ze zprávy o potopě na jedenácté tabulce eposu o Gilgamešovi. Nekorektnost takového výkladu objasňuje prof. Heller na základě zkoumání starších biblických textů se stejnou slovní vazbou, zájemce o tuto problematiku stejně jako o další statě srovnávající mýty o potopě u jiných národů se starozákonní verzí odkazujeme na patřičné publikace.⁸⁷

Závěr našeho textu *Setba i žeň, chlad i žár, léto i zima a den i noc ...* (8,22) je psán ve verších, sama forma řeči vyjadřuje řád a rytmus. Život na zemi bude trvat a dostává od Hospodina řád, který bude garantován po všechny dny existence světa, a to navzdory tomu, že výtvořiny lidského srdce jsou zlé.⁸⁸ Existenci Hospodinova slibu má připomenout vyklení *duhy – luku*,⁸⁹ který tvoří ochrannou hranici mezi zemí a přívaly vod nad ní.⁹⁰ Pravidla a záruky trvání života jsou dále rozvinuty v 9. kap., která pojednává o **smlouvě** ustanovené Hospodinem tak, že zahrnuje Noema, jeho potomstvo ve všech pokoleních i každého živého tvora.⁹¹ V závěru příběhu o potopě stejně jako v závěru stvořitelského hymnu vyslovuje Hospodin své **požehnání** (téměř totožná formulace 1,28 a 9,1.7). Adresáty požehnání nejsou nyní muž a žena, nýbrž otec a jeho tři synové, v obou případech zde však stojí lidé na počátku nového světa.⁹² Tvorstvu, které před Bohem zkazilo svou cestu, je prostřednictvím Noema darován nový začátek, jeho pozice nového Adama⁹³ zřetelně závisí na Noemově poslušnosti a na Božím zásahu.⁹⁴ Soud, očista a záchrana prostřednictvím vod potopy jsou v Hospodinových rukou.

⁸⁷ HELLER, J. a SUCHÁ, E. ed. *Hlubinné vrty. Rozbory biblických statí a pojmů*. S. 275 – 276. Shody a rozdíly zpráv o potopě viz tamtéž, S. 273 – 275. Viz také *Výklady ke Starému zákonu*. S. 60. Viz také Potopa v kontexte starovekých mýtů a Historický pohled na potopu In DUBOVSKÝ, P. ed. *Genézis. Komentár k Starému zákonu*. S. 272 – 275.

⁸⁸ Srov. BENEŠ, J. a VAŘURA, P. *Pradějiny*. S. 212 – 213.

⁸⁹ Hebrejské slovo „qešet“ lze překládat oběma výrazy, tedy duha i luk. Srov. BENEŠ, J. a VAŘURA, P. *Pradějiny*. S. 230.

⁹⁰ Srov. BENEŠ, J. a VAŘURA, P. *Pradějiny*. S. 231.

⁹¹ Podle židovská tradice v této smlouvě obdržel sedm přikázání (resp. sedmé přikázání k dosavadním šesti), která platí pro každého člověka a která jsou známá pod označením 7 noachických (tj. Noemových) přikázání. Ti, kdo je plní, jsou považováni za spravedlivé; vedle toho židé jsou povinováni a povoláni zachovávat 613 přikázání Mojžíšova zákona. Srov. DIVECKÝ, J. *Příběhy Tóry. Patnáct biblických zamýšlení*. S. 30 – 31. Srov. také DUBOVSKÝ, P. ed. *Genézis. Komentár k Starému zákonu*. S. 264 – 265.

⁹² Srov. BENEŠ, J. a VAŘURA, P. *Pradějiny*. S. 215.

⁹³ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genézis. Komentár k Starému zákonu*. S. 276.

⁹⁴ Srov. BENEŠ, J. a VAŘURA, P. *Pradějiny*. S. 199.

4 Dvě oběti Abrahamovského cyklu

Postava Abrahama zaujímá důležité místo v tradici tří největších monoteistických náboženství, která od něj odvozují svůj původ a čerpají z jeho životního příkladu, z jeho svědectví víry v jediného Boha.⁹⁵ Texty o Abrahamovi najdeme v Koránu i v židovských spisech, je zmiňován ve všech čtyřech evangeliích i ve Skutcích apoštolů⁹⁶ a témata jeho života projednávají z povelikonoční perspektivy také autoři novozákonních listů.⁹⁷ Tento muž je považován za vzor víry (Gn15,5; Řím 4,3) a poslušnosti (Gn 22) a právě díky této pevné víře se stává *otcem všech, kdo věří* (Řím 4,11.18). V příběhu Abrama – Abrahama se setkáváme s výsostnými pojmy biblické zvěsti, jako jsou smlouva, zaslíbení, vyvolení, požehnání aj., nicméně zde se nám nenabízí prostor se tomu více věnovat.⁹⁸

Zajímavé úvahy také podněcuje změna jména tohoto velikána víry.⁹⁹ Na tomto místě se omezíme pouze na konstatování významu jména původního a nového, které mu dává Hospodin těmito slovy:

Já jsem! A toto je má smlouva s tebou: Staneš se praotcem hlučícího davu pronárodů. Nebudeš se už nazývat Abram; tvé jméno bude Abraham. Určil jsem tě za otce hlučícího davu pronárodů. (Gn 17,4-5)

⁹⁵ Tématem společného praktického rozvíjení Abrahamova odkazu věřících židů, muslimů a křesťanů se zabývá KUSCHEL, K.-J. *Spor o Abrahama. Co židy, křesťany a muslimy rozděluje a co je spojuje*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1997. 311 s. Autor nejdříve v teologicko-historické části shledává mnohé styčné body a na nich pak rozvíjí aktuální myšlenku „abrahamovské ekumeny“.

⁹⁶ Viz např. rodokmen Ježíše Krista u Matouše i u Lukáše, Mariin i Zachariášův chvalozpěv, dále Mt 3,9; 8,11; 22,32; Mk 12,26; Lk 3,8; 13,16.28; 16,22-30; 19,9; 20,37; J 8,33-58; Sk 3,13.25; 7,2.4-5.8.16-17.32; 13,26.

⁹⁷ List Římanům, 2. Korintským, Galatánům, Židům, Jakubům, 1. Petrům. Téma Abrahám u apoštola Pavla zpracoval prof. L. Tichý – viz TICHÝ, L. a kol. *Od Abraháma k nové smlouvě*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, CMTF, 2007. S. 149 – 163.

⁹⁸ Skutečnost, že Abrahamova odpověď je živým příkladem pro současného člověka v jeho hledání, ilustrují např. tyto publikace: ROTA SCALABRINI, P. *Písmo jako anděl průvodce. Navigace na cestě povolání*. 1. vyd. Praha: Paulínky, 2011. S. 14 – 16. MADRE, P. *Boží volání. Rozlišování povolání*. 1. vyd. Praha: Paulínky, 2005. S. 24 – 30. MARSCH, M. *Uzdravení skrze Bibli. Plný život z Ducha svatého*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. S. 48 – 59. Zpracování abrahamovského cyklu je v českém prostředí dostupné také ve formě homilií, viz např. LÜTHI, W. *Abraham*. 1. vyd. Praha: Evangelické nakladatelství, 1990. 168 s. HÁJEK, Š. *Vyjdi, i vyšel: jedenadvacet kázání na příběh Abrahamův: [Genesis 12-25]*. 1. vyd. Benešov: EMAN, 2005. 147 s.

⁹⁹ Více viz DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 408 – 409.

Jméno **Abram** je zkrácenou verzí jména Abiram,¹⁰⁰ která se dá přeložit jako *Otec je vyvýšen*. Zde se označení otec vztahuje k některému z božstev pohanského světa a snad i „vyvýšený“ může být titulem nějakého boha;¹⁰¹ **Abraham** znamená *Otec množství*¹⁰² a přidaný znak He může symbolizovat hučení množství národů, jichž se stane praotcem, potažmo princip plodnosti.¹⁰³ Lze také říct, že Ten, který stvořil svět z ničeho, vložil do jména bezdětného starce své vlastní jméno, neboť He značí Ha-šem, a tak se Abram vybaven Božím jménem stal Abrahamem.¹⁰⁴

Abrahamovský cyklus zahrnuje texty knihy Genesis vytyčené souřadnicemi 11,27 – 25,10. Cyklus je ohraničen genealogiemi, z nichž první představuje rodopis Abrahamova otce Teracha a závěrečná vypočítává potomky Abrahamova syna Izmaela, načež od 25,19 následuje rodopis Abrahamova syna Izáka a perikopa o Izákových synech. Abrahamův cyklus chápou mnozí křesťanští, ale také židovští exegeté jako dějiny zkoušek a požehnání. Je zde možné rozeznat 10 zkoušek a 7 požehnání, pokud jde o přesné stanovení jednotlivých zkoušek, verzí existuje několik. V první zkoušce Abram dostává všeobecný příslib obsažený v sedmi výročí, po každé další zkoušce přijímá povzbuzení v podobě obnoveného ujištění. Pouze první a sedmý příslib má sedm výroků. Ohledně výčtu zkoušek a požehnání, která se k nim druzí, odkážeme na příslušnou literaturu.¹⁰⁵ Co se týče obětí uvedených v Abrahamovském cyklu, budou nás nyní zajímat kapitoly 15. a 22.

4.1 Oběť nebo znamení?

Děj 15. kap. je možné vnímat jako jedno z mnoha dějství velikého dramatu Abrahamova života a povolání, přičemž ústředními tématy mezi Abramem – Abrahamem a Bohem jsou smlouva, příslib a otázka jeho naplnění, víra a věrnost, potomstvo, zaslíbená země. Hospodin ve v. 7 připomíná Abramovi, že On je ten, který jej vyvedl z Kaldejského Uru, a to s cílem dát mu do vlastnictví tuto zemi; Abram se táže: *Panovníku Hospodine, podle čeho poznám, že ji obdržím?* Následuje

¹⁰⁰ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 409.

¹⁰¹ Srov. HELLER, J. *Výkladový slovník biblických jmen*. S. 31 – 32.

¹⁰² Srov. HELLER, J. *Výkladový slovník biblických jmen*. S. 31.

¹⁰³ Srov. SIDON, K. *Návrat Abrahamův*. Praha: Půdorys, 1995. S. 13 – 15.

¹⁰⁴ Srov. MARSCH, M. *Uzdravení skrze Bibli. Plný život z Ducha svatého*. S. 52.

¹⁰⁵ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 320 – 322.

pokyn připravit zvířata a poté se odehrává rituál, při němž opět zaznívá Boží slovo, a my čteme, že *v ten den uzavřel Hospodin s Abramem smlouvu* (v. 18).

Někteří autoři se domnívají, že se zde nejedná o obětování, ale o samostatný posvátný akt, který byl běžnou součástí uzavírání smluv ve starém Izraeli.¹⁰⁶ Rituál procházení obou smluvních partnerů mezi rozpuřenými částmi zvířete, popř. více zvířat byl zřejmě doprovázen zaklínáním: *At' se mi stane stejně jako tomu zvířeti, pokud poruším tuto smlouvu.*¹⁰⁷ Je známý text jedné asyrské smlouvy z 8. stol. př. n. l., který obdobně ztotožňoval osud toho, kdo smlouvu nedodrží, s osudem zabitého a rozřátého zvířete.¹⁰⁸ Stejný obřad najdeme také v Jr 34, kde Hospodin ústy prorokovými vytýká judským mužům to, že nedodrží rok odpočinutí, a hrozí jim:¹⁰⁹

Vydám muže, kteří přestupují mou smlouvu, kteří neplní slova smlouvy, kterou přede mnou uzavřeli. Rozřali býčka na dvě poloviny a prošli mezi jeho díly. Velmožové judští i velmožové jeruzalémští, dvořané i kněží a všechen lid země prošli mezi díly býčka. Vydám je do rukou jejich nepřátel, do rukou těch, kteří jim ukládají o život. Jejich mrtvoly budou za pokrm nebeskému ptactvu a zemskému zvířectvu. (Jr 34,18-20)

Oproti těm, kteří uvedený obřad od obětních rituálů odlišují, jiní exegeté naopak pojem oběť v této souvislosti užívají bez zaváhání.¹¹⁰ Další odborníci tuto oběť vnímají jako přípravu k slavnostnímu uzavření smlouvy¹¹¹ a rovněž o zvířatech jmenovaných ve v. 9-10 se mluví jako o obětních zvířatech,¹¹² popř. jsou považována za zvířata vhodná k oběti.¹¹³

¹⁰⁶ Srov. ŽÁK, V. *Na počátku*. S. 143. Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genезis. Komentár k Starému zákonu*. S. 386, S. 389.

¹⁰⁷ Srov. BENEŠ, J. a VAŘURA, P. *Pradějiny*. S. 226.

¹⁰⁸ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genезis. Komentár k Starému zákonu*. S. 389.

¹⁰⁹ Srov. BENEŠ, J. a VAŘURA, P. *Pradějiny*. S. 226.

¹¹⁰ Srov. Rabínské komentáře ke Gn 15,8 a 15,10, které se týkají „této oběti“ (Megillah 31b) a oběti v Jeruzalémském chrámě (Megillah 31b; Ramban), in DUBOVSKÝ, P. ed. *Genезis. Komentár k Starému zákonu*. S. 385 – 386. Ačkoli nemůžeme brát jako směrodatná tvrzení odborníků z jiných oborů než teologických, zmiňujeme pro doplnění, že někteří z jungiánské psychotherapeutické školy považují tuto oběť za skutečný archetyp oběti – srov. DREYFUSS, Gustav a RIMER, Yehudit. *Abraham: člověk a symbol: jungiánský výklad biblického příběhu*. Vyd. 1. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2006. S. 35 – 40.

¹¹¹ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genезis. Komentár k Starému zákonu*. S. 391.

¹¹² Srov. BENEŠ, J. a VAŘURA, P. *Pradějiny*. S. 226.

¹¹³ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genезis. Komentár k Starému zákonu*. S. 385 – 386.

Pokud bychom text 15. kap. Gn brali z pohledu smlouvy, máme za to, že by o oběť v pravém slova smyslu spíše nešlo. Chápali bychom to tak, že zabitá zvířata zde mají úlohu znamení (také vzhledem k otázce, *podle čeho poznám...*), resp. potenciální výstrahy a připomínky závaznosti smlouvy, kdy věrnost má cenu života a nevěrnost se rovná smrti. Protože však v Abramově obřadném konání vidíme charakteristické prvky oběti a protože podle některých autorů není vyloučeno chápat uvedený text jakožto oběť, jeví se nám z hlediska tématu, jímž se zabýváme, jako vhodné poskytnout prostor a pozornost také úryvku z Gn 15.

4.1.1 Struktura 15. kapitoly

V zásadě je možné dvojí členění 15. kapitoly. Lze se přiklonit k tomu, že se kapitola skládá ze dvou samostatných dialogů, anebo ji posuzovat jako **jeden celek**, jak to navrhuje D. W. Cotter. Podle něj by příběh začínal úvodem ve v. 1a a rozvíjel by se ve v. 1b-5. Vrcholem děje by byl v. 6, který potvrzuje Abramovu víru slovy: *Abram Hospodinovi uvěřil a on mu to připočetl jako spravedlnost*. Gn 15,7-16 považuje za rozuzlení příběhu s celkovým vyvrcholením ve v. 17 a závěrem ve v. 18-21.¹¹⁴

Perikopu je možné číst také jako **dva dialogy**: Přislíbení potomstva (15,1-6); a Přislíbení země (15,7-21). Společnou črtou obou rozhovorů je Abramovo pochybování o těchto příslibech, když žádá od Boha znamení. Veškeré údaje jsou zahrnuté do dialogů tak, že vytvářejí děj příběhu. Oba rozhovory mezi Bohem a Abramem mají následující shodnou strukturu:

Bůh představuje svoji moc (15,1 a 15,7);

Abramova námitka (15,2-3 a 15,8);

Bůh odpovídá přislíbením syna, resp. země (15,4 a 15,9);

Symbolický úkon spojený s Božím slovem (15,5 a 15,10-16);

Slavnostní potvrzení příslibu (15,6 a 15,17-21).¹¹⁵

¹¹⁴ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 390.

¹¹⁵ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 390.

4.1.2 Interpretace úryvku o Abramově oběti

V předchozí části jsme se zběžně obeznámili s kontextem, v němž se Abramova oběť odehrává, nyní se zaměříme na výklad veršů, které pro téma naší práce považujeme za nejdůležitější.

I řekl mu: Vezmi pro mne tříletou krávu a tříletou kozu a tříletého berana, hrdličku a holoubě. Vzal tedy pro něho to všechno, rozpůlil a dal vždy jednu půlku proti druhé; ptáky však nepůlil. Tu se na ta mrtvá těla slétli dravci a Abram je odháněl. Když se slunce chýlilo k západu, padly na Abrama mrákoty. A hle, padl na něho přístrach a veliká temnota. Tu Hospodin Abramovi řekl: Věz naprosto jistě... (15,9-13a)

Jsme toho mínění, že dramaticčnost a syrovost děje lépe vystihuje ČSP, proto zde uvádíme také tento překlad:

I řekl mu: Vezmi pro mne tříletou jalovici, tříletou kozu, tříletého berana a hrdličku s holoubětem. Vzal tedy pro něho všechna tato zvířata, rozpůlil je a dal jednu jejich část naproti druhé. Ptáky nerozetnul. Dravci se slétali na mrtvolu, ale Abram je odháněl. A když zapadalo slunce, na Abrama padl hluboký spánek, a hle, padala na něho hrůza a veliká temnota. A Hospodin Abramovi řekl: S jistotou věz ... (15,9-13a)

Abram je vyzván, aby připravil Bohem určená zvířata tak, jak bylo v okruhu národů té oblasti v tehdejší době obvyklé pro obřad uzavírání smluv. Všechny uvedené druhy jsou v kultické praxi Izraele řazeny mezi čisté a vhodné k obětování, údaj o věku zvířat podle některých naznačuje, že zvířata mají být dospělá.¹¹⁶ Deissler si všímá té skutečnosti, že v oblasti Mezopotámie bylo zvykem k takové přísaze přichystat jednoletá a nikoli **tříletá obětní zvířata** a v číslovce tři vidí cosi neobyčejného, co má zvláštní vztah k Bohu.¹¹⁷ Hebrejský výraz *tříletý* má ovšem také význam *trojí, trojnásobný*. Tak jej nacházíme např. v Ez 42,6 a Kaz 4,12, popř. můžeme poukázat na různé překlady 1 Sam 1,24, kde se objevují obě varianty. Křesťanská tradice se drží první možnosti, tj. tříletý (LXX), zatímco židé

¹¹⁶ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 385. Vedle tříleté jalovice, kozy a berana však připomeňme roční beránky zabíjené o velké noci na připomínku vyjití Izraele z Egypta (Ex 12,5), kteří jsou ve stáří jednoho roku považováni za dospělé jedince.

¹¹⁷ Srov. DEISSLER, A. *Chodit s Bohem. Významné texty Starého zákona*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998. S. 16.

upřednostnili druhý výklad, tedy trojnásobný (targum Onkelos, midraš Genesis Rabba, Raši). To by znamenalo, že Bůh vybízí Abrama, aby přinesl tři kusy z každého jmenovaného druhu.¹¹⁸ Křesťanští autoři od nejstarších dob vidí v číslovce tři v textu Gn 15 odkaz na tajemství Trojice, v něž uvěří všechny národy symbolizované jednotlivými druhy zvířat.¹¹⁹ Nyní krátce k přineseným obětinám, přičemž se zaměříme na vazbu uvedených zvířat ke kultické praxi vyvoleného národa, jak je zachycena také v dalších knihách Písma svatého.

Jalovice (popř. kráva dle ČEP) – v Písmu se objevuje ve významu mladá kráva, otelená kráva nebo zkrocená kráva (pouze Žd 9,13). Popel z celé spálené jalovice, která byla červenohnědé barvy, bez vady a nebylo na ni dosud vloženo jho, smíchaný s vodou sloužil k levijskému očišťování a červená jalovice hrála význačnou úlohu při izraelských obětech (Nu 19,2.9-10; Žd 9,13). Jalovice se zlomeným vazem měla zprostit podezření z vraždy město, v jehož blízkosti byl nalezen zabitý člověk (Dt 21,1-9). Kromě těchto očišťovacích obřadů byla kráva bez vady užívána také při obětech pokojných (Lv 3,1) a výjimečně i při oběti zápalné (1S 6,14). Jalovice, která pobíhala bez ohlávky a dosud jí nebylo užito k práci pod jhem, se vyznačovala tvrdošijností a svéhlavostí, a tak se s touto metaforou setkáme také v prorocké literatuře SZ (Oz 4,16; Jr 46,20).¹²⁰

Koza – význam a zastoupení tohoto zvířete v obětní praxi Izraele se odráží v textech Ex 12,5; Lv 3,12; 5,6; Nu 15,27. Tyto pasáže se týkají zabíjení beránek – samců z ovcí nebo koz na připomínku exodu, obětí pokojných a obětí za hřích (jako pokuta za různá provinění i jako oběť za neúmyslný prohřešek). Uvádí se, že roucha z kozí srsti oblékali kající. ¹²¹ V popisu dne smíření (Lv 16,8.10.26) se hovoří o kozlovi, ohledně výkladů tohoto rituálu však odkážeme na příslušnou literaturu.¹²²

Beran – důležitá součást téměř každé oběti už od nejstarších dob ještě před ustanovením předpisů Mojžíšova zákona. Již jsme zmiňovali obětování ročních beránek na památku útěku z Egypta (Ex 12,3.5), dále Mojžíšův zákon ukládal obětovat ročního beránka každého jitra a každého večera a v sobotu po dvou (Ex 29,38-41; Nu 28,3-4). Sedm beránek bylo obětováno každého prvního dne v měsíci

¹¹⁸ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 385 – 386.

¹¹⁹ Podrobněji srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 386.

¹²⁰ Srov. STEWART, R. A. Heslo JALOVICE in DOUGLAS, J. D. ed. *Nový biblický slovník*. S. 381. Srov. Heslo JALOVICE in NOVOTNÝ, A. *Biblický slovník I. A – P*. S. 272. Srov. Heslo KRÁVA tamtéž, S. 354.

¹²¹ Srov. Heslo KOZA in NOVOTNÝ, A. *Biblický slovník I. A – P*. S. 347.

¹²² Srov. van SELMS, A. Heslo KOZEL in DOUGLAS, J. D. ed. *Nový biblický slovník*. S. 524.

(Nu 28,11) a při stanovených svátcích,¹²³ počet obětovaných beránků mohl být i dvojnásobný.¹²⁴ Oběť beránka se konala také jako zápalná (Lv 9,3; 23,12), za hřích a za vinu (Lv 5,6; 14,12.21) a jako pokojná (Lv 3,6-7; 23,19).¹²⁵

Hrdlička a holoubě – jsou vnímány jako čisté ptáci nejen z pohledu židovských kultických předpisů, čistota a nevinnost jsou holubicím přisuzovány také v pojetí jiných kultur. Celý Orient holubici chápe jako posvátného ptáka, hebrejský výraz „jóna“ – holubice v SZ označuje rovněž oběť chudých, kteří nemohou dát větší zvíře.¹²⁶ Představu o jejím místě v obětní praxi Izraele si lze vytvořit na základě Lv 1,14-17 (zápalná oběť); Lv 5,7-10 (smírčí obřady za různá provinění, oběť chudobných); Lv 12,6-8 (smírčí obřady při očišťování rodičky) a právě také Gn 15,9 (uzavírání smlouvy).¹²⁷ Užití hrdliček a holubat v obětních řádech dokládá také Lv 15,14-15 a Nu 6,10-11.¹²⁸

Čtyřnohá zvířata Abram roztal na dvě poloviny, těla ptáků zůstala celá. Patristické autory tento verš podnítil k úvahám o lidech tělesných, které by připomínala jalovice, koza a beran, a o lidech duchovních symbolizovaných hrdličkou, jíž je připisována čistota, a holubem, v němž viděli jednoduchost. Duchovní osoby dle těchto výkladů nic nerozdělí a zůstávají přimknuti k lásce Kristově, zatímco tělesní lidé nejsou jednotní, mají neustálá pohoršení a rozdělení mezi sebou.¹²⁹ Augustin zde dále vysvětluje, že tři zvířata symbolizují tři etapy dějin a také že jalovice ukazuje na lid pod jařmem zákona, koza na tentýž lid poté, co zákon přestoupil, a beran označuje lid, který bude mít nad sebou krále.

Další Abramovo počínání, tj. **odhánění dravých ptáků**, kteří se na maso začali slétat, vysvětlují někteří odborníci tím, že zpečetění přísahy mohlo být platné pouze tehdy, když vše zůstalo neporušené.¹³⁰ V komentářích je často zmiňována analogie s antickou tradicí, ať už s Vergiliovou Aeneas či řeckým mýtem o králi Fíneovi, kde

¹²³ Beránci o Velikonocích Nu 28,16.19; na den prvotín Nu 28,26-27; na den troubení Nu 29,1-2; na den smíření Nu 29,7-8.

¹²⁴ Prvních sedm dní při slavnosti stánků Nu 29,13-26.

¹²⁵ Srov. Heslo BERÁNEK in NOVOTNÝ, A. *Biblický slovník I. A – P.* S. 65.

¹²⁶ Srov. BENEŠ, J. a VAŘURA, P. *Pradějiny.* S. 206.

¹²⁷ Srov. Heslo HOLOUBÁTKO, HOLUB, HOLUBICE in NOVOTNÝ, A. *Biblický slovník I. A – P.* S. 214 – 215. Ohledně dalších konotací odkážme na DUBOVSKÝ, P. ed. *Genesis. Komentár k Starému zákonu.* S. 261.

¹²⁸ Srov. Heslo HRDLIČKA in NOVOTNÝ, A. *Biblický slovník I. A – P.* S. 220.

¹²⁹ Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei* 16, 24, 2: *Corpus Criastianorum Series Latina* 48, 526-527. In DUBOVSKÝ, P. ed. *Genesis. Komentár k Starému zákonu.* S. 386. Srov. také CÉZARIUS Z ARLES, *Sermones ex integro a Cesario compositi vel ex aliis fontibus haust.* *Corpus Criastianorum Series Latina* 103-104, ed. G. Morin, Turnhout: Brepols, 1953. In DUBOVSKÝ, P. ed. *Genesis. Komentár k Starému zákonu.* S. 386.

¹³⁰ Srov. Kol. aut. *Díl I, Zákon (Genesis – Deuteronomium). Výklady ke Starému zákonu.* S. 86.

se v obou případech harpyje slétají na připravenou hostinu hrdinů. Připouští se, že místo z Gn 15 může odrážet stejnou orientální tradici, avšak odhánění dravců je třeba chápat především jako symbol zahánění zlého osudu.¹³¹ Pokud vzpomeneme na podmíněčné sebeklínání při slavnostním uzavření úmluvy, někteří tvrdí, že:

„Zvířata takto zabitá nebyla považována za oběť, nejedla se ani se nespalovala, ale byla určena dravým ptákům, neboť znázorňovala v rituálu klatbu, která postihne každého, kdo smlouvu poruší.“¹³²

K tématu dravých ptáků ještě dodejme, že se nejspíše jednalo o supovitě dravce, kteří byli považováni za rituálně nečisté (srov. Lv 10,13-19; Dt 14,11-18) a že rabínská literatura v tomto obraze spatřuje národy, které budou usilovat o zrušení smlouvy vyhlazením Izraele (Radak) anebo se budou snažit zamezit službě Bohu (Ramban).¹³³

Tak jako Adam také Abram upadá do tvrdého **hlubokého spánku**, vypravěč zde užívá stejné slovo jako v 2,21.¹³⁴ Podobně jako v Jb 4,13-14 tento hebrejský výraz označuje stav, ve kterém člověka přepadne úzkost v souvislosti s viděním, v knize Daniel (8,18 a 10,9) najdeme obdobný slovesný tvar k uvedenému pojmu a je zřejmé, že hrůza zde plyne z vědomí majestátu Boží přítomnosti.¹³⁵ Do tohoto stavu zděšení a úzkosti zaznívá Hospodinovo slovo, z této temnoty a tísně vyvstává nové poznání věcí, které Hospodin pro Abrama a jeho potomstvo přes všechny těžkosti a se vši určitostí uchystal.

Na závěr se vraťme k otázce **smlouvy** a všimněme si dokončení slavnostního rituálu, jak jej oznamují v. 17-21. Viděli jsme, že Abram učinil všechny přípravy k zápalné oběti, vlastní oheň však sám na oltář nevnesl.¹³⁶ Po západu slunce prochází mezi díly zabitých zvířat dýmající pec a ohnivá pochodeň, tyto obrazy silně připomínají symboly oblaku a ohně, jak je k vyjádření Boží přítomnosti používá tradice Exodu.¹³⁷ V důsledku to tedy znamená, že smlouva z našeho textu je uzavřena jako jednostranná, zaručuje se za ni pouze Hospodin, trvá Boží věrností

¹³¹ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 386 – 387.

¹³² ŽÁK, V. *Na počátku*. S. 143. Zvýraznění v citaci doplnila autorka práce.

¹³³ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 387.

¹³⁴ Tvrdý spánek a mráкотy, které sesílá Bůh – viz také Iz 29,10; 1 Sam 26,12. Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 141.

¹³⁵ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 387.

¹³⁶ K tématu vlastního ohně a nebeského ohně sestupujícího na oltář viz SIDON, K. *Návrat Abrahamův*. S. 11 – 12.

¹³⁷ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 389.

a Abramovi neplynou jiné závazky než dál věřit zaslíbením.¹³⁸ K přijetí sankce za porušení smlouvy se zavazuje pouze jeden ze smluvních partnerů, Hospodin. Abram toto gesto nečiní a není k němu ani vyzván. Ve světle evangelia pak pochopíme, že Bůh se ve své smlouvě s člověkem nejen zavazuje k přijetí sankce za její možné neplnění, i když z jeho strany k porušení smluvní věrnosti nikdy nedojde, ale v osobě svého Syna na sebe na kříži přijímá plnou sankci, která by právem náležela člověku, z jehož strany k porušování smlouvy dochází stále.¹³⁹

4.2 Obětování na hoře Mórija

Kap. 22 je skutečným vrcholem abrahamovského cyklu a jako klíčová epizoda života patriarchy Abrahama se těšila pozornosti nespočetného množství exegetů.¹⁴⁰ Naší snahou bude opět prozkoumat daný text z hlediska oběti. Přitom bereme na vědomí, že podobně jako v kap. 15 ani zde v první řadě nejde o obětování samotné. Hlavním tématem úryvku je zkouška Abrahama,¹⁴¹ to čtenář ví přece již od v. 1. Tento verš zde plní funkci tematického nadpisu a slouží jako klíč k interpretaci.

V různých vydáních Bible čteme doplněné nadpisy typu „obětování Izáka“ či „obětování jediného syna“, vydavatelé tím však vyzdvihují jako důležitější dramatický motiv celého oddílu nad jeho téma.¹⁴² Popisovaná zkouška prověřuje komplexní postoj Abrahama vůči Bohu, resp. vůči Božímu dílu, které se při takovém postoji děje a které je neseno zaslíbením.¹⁴³ Celý příběh tak poukazuje nejen na víru a ochotu Abrahama obětovat svého syna, ale je svědectvím o tom, jak se Bůh postará o svého vyvoleného.¹⁴⁴

¹³⁸ Srov. Kol. aut. *Díl 1, Zákon (Genesis – Deuteronomium). Výklady ke Starému zákonu*. S. 87.

¹³⁹ Srov. <http://paulinky.cz/Inspirace/E-nedele/2010-02-28>

¹⁴⁰ Přehled hlavních typů výkladu a problém přístupu a metody ve stručnosti předkládá PRUDKÝ, M. *Genesis 22*. In *Křesťanská revue* 57 (1990). S. 77 – 115. Více viz také ČAPEK, F. *Dějinný a tematický přehled pokusů o interpretaci Gn 22,1-19*. Diplomová práce obhájená na ETF UK Praha, 1997.

¹⁴¹ Připomínáme 10 zkoušek zmiňovaných v úvodu kapitoly o Abrahamových obětech.

¹⁴² Srov. HELLER, J. a PRUDKÝ, M. *Obtížné oddíly knih Mojžíšových*. Vyd. v KNA 2. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. S. 91 – 93.

¹⁴³ Srov. PRUDKÝ, M. *Genesis 22*. in *Křesťanská revue* 57 (1990). S. 77.

¹⁴⁴ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 474.

4.2.1 Struktura 22. kapitoly

Autor prolamuje tradiční způsob vyprávění předchozích statí úryvkem a text 22. kap. uspořádává v koncentrické struktuře prologu, šesti scén a epilogu:

Úvod (1a)	narace
1. Boží příkaz <i>Obětuj mi svého syna</i> (1b-2)	monolog
2. Odchod následujícího rána (3)	narace
3. Třetí den na úpatí hory (4-5)	dialog
4. Výstup na horu (6-8)	dialog
5. Příprava oběti (9-10)	narace
6. Anděl zakazuje obětovat (11-18) - zvrát vyprávění	monolog
Závěr: Návrat do Beer-šeby (19)	narace

Podrobněji ohledně uspořádání, společného slovníku a motivů jednotlivých scén odkazujeme na příslušnou literaturu.¹⁴⁵ Na tomto místě se pozastavíme ještě u v. 2, který v kompozici celého abrahamovského cyklu podle některých autorů tvoří inkluzi ke Gn 12,1.¹⁴⁶ Nelze přehlédnout podobnost příkazu z kap. 22 s prvním pokynem, který patriarcha dostal: také tam zazněla stejná výzva k odchodu do země, kterou měl Hospodin ukázat. Je zde užit zesílený tvar „lech lecha“ – *odejdi*, který se v celém MT vyskytuje pouze na těchto dvou místech¹⁴⁷ a který v doslovném překladu znamená *jdi k sobě* nebo *jdi pro sebe*.¹⁴⁸

Uvedený text lze členit také podle tří částí zkoušky, jak to činí Westermann: zadání úkolu (v. 1b-2); jeho vykonání (v. 3-10) a vyhodnocení (v. 11-12).¹⁴⁹ Boží příkaz (v. 2) sestává ze tří imperativů, které vyjadřují, co má Abraham vykonat:

*Vezmi svého jediného syna Izáka, kterého miluješ, odejdi do země Mórija
a tam ho obětuj na jedné hoře, o níž ti povím. (Gn 22,2)*

¹⁴⁵ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 473 – 474.

¹⁴⁶ Stejný výraz tedy nacházíme jak u první, tak u poslední z deseti Abrahamových zkoušek.

¹⁴⁷ Srov. CHALUPA, P. a VLKOVÁ, G. I. *Svoboda ve vztahu k službě a poslušnosti. Biblicko-teologická studie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. S. 122.

¹⁴⁸ Srov. HŘEBÍK, J. *Otec Izákův podroben zkoušce Otcem Ježíšovým*. In CHALUPA, P. a ZAJÍCOVÁ, L., eds. *„Láska z čistého srdce, z dobrého svědomí a z upřímné víry“ (1 Tim 1,5) Studie věnovaná Ladislavu Tichému k 60. narozeninám*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. S. 10. Podrobněji viz DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 326. Vysvětluje též SIDON, K. *Návrat Abrahamův*. S. 9 – 10.

¹⁴⁹ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 472.

Tato slovesa *vzít syna ... jít ... a obětovat*, popř. odvozené termíny či slova významově spřízněná se pak uplatňují v každé scéně a vše, co Abraham dělá, souvisí s některým z těchto tří motivů: bere syna, služebníky, dříví, oheň, nůž; jde, případně vstává, přichází atd.; a připravuje vše potřebné k obětování – dříví, nůž, oheň, oltář atd. Dějová linie pak dochází svého naplnění ve v. 13, kde Abraham *šel ... vzal (berana) ... a obětoval*, a tím splnil příkazy dané ve v. 2. Kompozice vyprávění je v těchto rysech provedena s naprostou zřetelností a dokonalostí.¹⁵⁰

4.2.2 Interpretace úryvku o Abrahamově oběti

Začněme od výše naznačeného vztahu prvních slov Hospodina adresovaných Abramovi na začátku 12. kap. a žádosti, s níž se Bůh na Abrahama obrací v úvodu 22. kap. Zatímco v Gn 12 bylo cílem požadované cesty do neznáma velkolepé požehnání, příslib četného potomstva a vlastnictví země, nyní je jako cíl uvedeno obětování jediného syna, slíbeného a dlouho očekávaného.¹⁵¹ Narození tohoto syna nebylo nijak samozřejmé a vypovídá o díle Hospodinově, nese v sobě začátek uskutečnění slibu, že z Abrahama vzejde veliký národ. Jako by Abraham měl nyní sám zmařit naplnění tohoto příslibu¹⁵² a spolu se svým synem Izákem¹⁵³ obětovat vše, za čím vyšel a za čím celoživotně putoval.¹⁵⁴ Při srovnání Boží výzvy v 12. a v 22. kap. se lze domnívat, že v prvním případě má Abraham opustit své dosavadní životní jistoty reprezentované vlastní zemí, rodinou, otcem, tedy svoji minulost; v druhém případě se má na základě Božího slova zřici svého syna a s ním slíbeného potomstva a zajištěné budoucnosti¹⁵⁵ – „v důvěře, že ten, kdo k němu takto mluví, není vnitřně rozporný či krutě zlý, nýbrž dobrý a věrným svým slibům, jak jej dosud poznával.“¹⁵⁶

¹⁵⁰ Srov. HELLER, J. a PRUDKÝ, M. *Obtížné oddíly knih Mojžíšových*. S. 93 – 94.

¹⁵¹ Srov. CHALUPA, P. a VLKOVÁ, G. I. *Svoboda ve vztahu k službě a poslušnosti*. S. 122 – 123.

¹⁵² Srov. HŘEBÍK, J. *Otec Izákův podroben zkoušce Otcem Ježíšovým*. S. 11.

¹⁵³ Pro úplnost doplníme význam Izákova jména *Směje se*, jak ho uvádí HELLER, J. *Výkladový slovník biblických jmen*. S. 237. Motiv smíchu provází Abrahama (Gn 17,17), Sáru (18,11-15) a je přenesen také na lidi vůbec (21,6) – více o tomto pojednává Kol. aut. *Díl I, Zákon (Genesis-Deuteronomium). Výklady ke Starému zákonu*. S. 107. Také doporučujeme SIDON, K. *Návrat Abrahamův*, kde je téma budoucího smíchu velice pěkně spojováno s Abrahamovým spolehnutím se na Hospodinovo slovo, tedy s důvěrou Abrahamovou i věrností Boží.

¹⁵⁴ Srov. HELLER, J. a PRUDKÝ, M. *Obtížné oddíly knih Mojžíšových*. S. 95 – 96.

¹⁵⁵ HELLER, J. a PRUDKÝ, M. *Obtížné oddíly knih Mojžíšových*. S. 103.

¹⁵⁶ HELLER, J. a PRUDKÝ, M. *Obtížné oddíly knih Mojžíšových*. S. 96.

Hospodinův **příkaz obětovat**¹⁵⁷ je formulován stupňovitě a pointovaně, s trojnásobným přístavkem, z nichž každý blíž a blíž vymezuje, o jakou oběť se má jednat. Vícestupňovost je stylistickým prostředkem dramatizace a zdůrazňuje rozsah požadované oběti.¹⁵⁸ Uvedenou formulaci rozvíjí midraš, který každý stupeň přístavků v. 2 převedl do dialogické výměny obou postav. Vyjadřuje tak Abrahamovo zdráhání přijmout úkol a zobrazuje ho tak jako člověka těžce sevřeného ve svých citech, hledajícího a opatrně si ověřujícího, co po něm Bůh žádá.¹⁵⁹

Bůh řekl: Vezmi syna tvého! Abraham: Mám dva syny a nevím, kterého mi přikazuješ vzít. Bůh: Toho jediného tvého! Abraham: Jeden je jediným synem této matky, druhý je jediným synem oné matky. Bůh: Toho, jehož miluješ! Abraham: Miluji oba! Bůh: Izáka!¹⁶⁰

Božimu pokynu v 22,2 předchází kromě ohlášení zkoušky stručný dialog: *Řekl mu: Abrahame! Ten odpověděl: Tu jsem.* Bůh je ten, který Abrahama oslovuje, to jeho řeč uvádí věci do pohybu. Abraham pohotově reaguje a ozývá se, slyší a je ochoten poslouchat. Vztah Hospodina a Abrahama je tedy touto krátkou slovní výměnou charakterizován jako vztah svrchovaného pána a služebníka, který je připraven být k dispozici. Vypravěč těmito prvky příběhu sděluje, že jádro zkoušky zřejmě není jen v odhodlanosti nezadržitelně konat uloženou oběť, nýbrž i v otevřenosti stále slyšet a dát se oslovit, a to i v nejkritičtějším momentu zkoušky.¹⁶¹ Abrahamova citlivost v naslouchání je vykreslena zejména ve v. 1.7.11, kde patriarcha ihned odpovídá svým *Zde jsem!* na každé oslovení, ať už je to *Abrahame!* či *Otče!* nebo zdvojené *Abrahame, Abrahame!* ve chvíli obětování, tedy ve vrcholném okamžiku zkoušky.¹⁶²

Jako cíl cesty a **místo oběti** Bůh označuje zemi Mórija, konkrétní hora je Abrahamovi ukázána třetí den. Tento časový údaj obvykle vyjadřuje lhůtu sloužící k přípravě na důležitou událost, vesměs na Boží zásah spásného charakteru (srov. Oz 6,2; Jon 2,1; 1 K 15,4 atd.).¹⁶³ Hory byly ve starověku považovány za sídlo bohů,

¹⁵⁷ V kap. 4.2.1 uvádíme citaci verše z ČEP, který originální text spíše parafrázuje. Doplňujeme tedy překlad M. Prudkého: „Vezmi syna svého, (toho) jediného svého, (toho,) jehož miluješ... (totiž) Izáka!“ HELLER, J. a PRUDKÝ, M. *Obtížné oddíly knih Mojžíšových*. S. 94.

¹⁵⁸ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 467.

¹⁵⁹ Srov. HELLER, J., PRUDKÝ, M. *Obtížné oddíly knih Mojžíšových*. S. 94.

¹⁶⁰ RAŠI, Talmud, Sanhedrin 89b. Citováno dle HELLER, J., PRUDKÝ, M. *Obtížné oddíly knih Mojžíšových*. S. 94.

¹⁶¹ Srov. HELLER, J. a PRUDKÝ, M. *Obtížné oddíly knih Mojžíšových*. S. 93.

¹⁶² Srov. CHALUPA, P. a VLKOVÁ, G. I. *Svoboda ve vztahu k službě a poslušnosti*. S. 123 – 124.

¹⁶³ Srov. HŘEBÍK, J. *Otec Izákův podroben zkoušce Otcem Ježíšovým*. S. 14.

ztělesňují sílu a moc přírody a jako by byly místy, kde se nebe a země setkávají a kde se člověk může přiblížit posvátnému.¹⁶⁴ Židovská tradice tuto nejmenovanou horu v zemi Mórija ztotožňuje s chrámovým vrchem v Jeruzalémě, samaritánská tradice ji spojuje s horou Garizim.¹⁶⁵ Jméno Mórija v sobě nese jistou záhadnost a specifičnost, v Bibli zaznívá pouze zde a v 2 Pa 3,1, kde je tak nazvána hora, na níž Šalamoun vybudoval Hospodinův dům.¹⁶⁶ Zvolené jméno rezonuje s řadou významných aspektů příběhu, pro znalce hebrejštiny zde zaznívá více motivů a narážek, např. *vidět* (srov. v. 8 a zejm. 14 – místo ukázání se Hospodina), *bát se* (v. 12 – bohabojnost, místo bázně Hospodinovy) a *vyučovat* (motiv zkoušky jako „pedagogického“ nástroje a prostředku poznání).¹⁶⁷ V některých překladech se namísto Mórije uvádí *krajina zjevení* (Samaritánský Pentateuch, Symmachos, Vulgáta), *krajina oběti* či *krajina služby Bohu* (targum Onkelos) nebo *vysoká krajina* (LXX).¹⁶⁸

Poslední název soustředí naši pozornost na vertikální rozměr a **výstup** na horu. Služebníci s oslem¹⁶⁹ jsou zanecháni na úpatí hory a dál vystupují pouze zkoušený otec a jeho syn. Ve zkoušce víry totiž každý jedná a zápasí sám za sebe, bez pomocníků a bez diváků (srov. Jákob u Jaboku – Gn 32,25 nebo Ježíš v Getsemanech – Mk 14,35 par.).¹⁷⁰ Někteří autoři zde vidí odkaz na pozdější chrám a svatyni svatých, která byla přístupná pouze veleknězi, a nejposvátnější rituál se odehrával bez přihlížejících.¹⁷¹ Cesta Abrahama a Izáka na horu v kontextu pozdějších jeruzalémských obětí snad předznamenává i to, že do zaslíbené země a vymezeno ještě úžeji do Jeruzaléma se ze všech světových stran zásadně a pouze jenom vystupuje, a odtud naopak vždy jen sestupuje.¹⁷² Pro nás je aspekt výstupu nahoru důležitý proto, že slovo *výstup*, *stoupání*, hebr. „alija“ je odvozeno z kořene A-L-H stejně jako výraz *celopal*, *oběť zápalná*, tj. hebr. „ola“.¹⁷³ Tento druh oběti

¹⁶⁴ Srov. DREIFUSS, G. a REIMEROVÁ, J. *Abraham. Člověk a symbol*. S. 86.

¹⁶⁵ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 467.

¹⁶⁶ Srov. HELLER, J. a PRUDKÝ, M. *Obtížné oddíly knih Mojžíšových*. S. 93.

¹⁶⁷ Srov. HELLER, J. a PRUDKÝ, M. *Obtížné oddíly knih Mojžíšových*. S. 95. Tamtéž, S. 100.

¹⁶⁸ Srov. textové poznámky k v. 2 a 14 a komentář k v. 2 – DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 465 – 467.

¹⁶⁹ Alegorický výklad tohoto úryvku opět s odvoláním na původní výzvu „jít sobě“ – viz SIDON, K. *Návrat Abrahamův*. S. 62 – 64. Srov. také patristický komentář citovaný v DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 268.

¹⁷⁰ Srov. HELLER, J. a PRUDKÝ, M. *Obtížné oddíly knih Mojžíšových*. S. 97.

¹⁷¹ Srov. DREIFUSS, G. a REIMEROVÁ, J. *Abraham. Člověk a symbol*. S. 88.

¹⁷² Srov. SIDON, K. *Návrat Abrahamův*. S. 65.

¹⁷³ Srov. DREIFUSS, G. a REIMEROVÁ, J. *Abraham. Člověk a symbol*. S. 86.

tedy primárně klade důraz na *to, co vystupuje*,¹⁷⁴ nikoli na celkové zničení. Oběť mění se v dým *vystupuje* vzhůru a je *pozvednuta* tím, kdo obětuje, ke Stvořiteli obětujícího i oběti.¹⁷⁵ Taktéž hebrejský výraz pro oběť „korban“ vyjadřuje základní účel tohoto rituálního činu, neboť ve slovním kořeni K-R-V se skrývá význam *přinést blízké*.¹⁷⁶

Písmo zaznamenává **dvě Abrahamovy výpovědi** o smyslu cesty. První z nich ve v. 5 je adresována služebníkům, tou se však podrobněji zabývat nebudeme a odkážeme na odbornou literaturu.¹⁷⁷ Druhé Abrahamovo vyznání je součástí dialogu, který je vložen mezi dva totožné verše 6 a 8 upomínající čtenáře na jeho pospolitost s Izákem a vzájemný úzký vztah. Za povšimnutí stojí, že v této chvíli Izák nese dříví a Abraham nůž a oheň. Ze symbolického pohledu představuje dříví prostředek oběti, který shoří spolu s obětovaným,¹⁷⁸ nůž a oheň jsou jako nástroje usmrcení a spálení oběti vyhrazeny Abrahamovi.¹⁷⁹ Na toto vybavení Izák svojí otázkou naráží a otevřeně se ptá po chybějícím beránkovi k zápalné oběti (v. 7). Otec víry na přímou otázku směřující k podstatě věci odpovídá víceznačně: *Bůh vidí pro sebe beránka k oběti zápalné, můj synu*. (v. 8) To lze chápat buď jako *výmluvu* typu „Bůh ví...“ ve smyslu „nevím, neptej se, nechci o tom mluvit“, nebo jako *vyznání*, jímž praotec ukazuje na Hospodina jako na toho, který jedná a který jediný má řešení, byť je Abraham sám nezná a nevidí. Zásadní je to, co Bůh vidí a k jakému vidění věcí (tj. zjevení) vede své bohabojné. Abrahamova slova coby výpověď zkoušeného při vší své určitosti odkazují z lidského sevření k Bohu a vyjadřují otevřenost vůči Božímu svrchovanému jednání.¹⁸⁰

Existuje však ještě třetí, radikálně odlišné pojetí, které se v židovské tradici objevuje po makabejském povstání (2. stol.), totiž *přímá odpověď* seznamující Izáka

¹⁷⁴ Zmínili jsme již v oddílu o Noemově oběti – viz kap. 3.2 Text o oběti a jeho výklad.

¹⁷⁵ Srov. SIDON, K. *Návrat Abrahamův*. S. 65. Zde také komentář Rašiho, který na rozdílnosti požadavku obětovat (popř. vynést jej, vystoupit s ním) a zabít dosvědčuje věrnost Hospodina jeho smlouvě, neměnnost Božích výroků a jejich skutečnou nerozpornost (obecně i konkrétně ve v. 2 a 12), třebaže se lidskému rozumu jeví jako protichůdné.

¹⁷⁶ Srov. DREIFUSS, G. a REIMEROVÁ, J. *Abraham. Člověk a symbol*. S. 35.

¹⁷⁷ Výklady se pohybují v rozmezí milosrdná lež služebníkům až vyznání víry a Abrahamova doufání. Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genesis. Komentár k Starému zákonu*. S. 268. Srov. HELLER, J. a PRUDKÝ, M. *Obtížné oddíly knih Mojžíšových*. S. 97.

¹⁷⁸ Někteří tvrdí, že Izákovi bylo v té době 13 let, jiní se přiklánějí k 37 rokům věku. Pokud však Izák vynesl na vrchol dřevo nutné ke spálení lidského těla, dá se předpokládat, že to byl muž v plné síle a nikoli chlapec, jak jej umělci ve scéně obětování často vyobrazují. Srov. DREIFUSS, G. a REIMEROVÁ, J. *Abraham. Člověk a symbol*. S. 90. Srov. DIVECKÝ, J. *Příběhy Tóry. Patnáct biblických zamyšlení*. S. 47.

¹⁷⁹ Srov. HŘEBÍK, J. *Otec Izákův podroben zkoušce Otcem Ježíšovým*. S. 14 – 15.

¹⁸⁰ Srov. HELLER, J. a PRUDKÝ, M. *Obtížné oddíly knih Mojžíšových*. S. 98.

s tím, že jde na smrt. Tento výklad je umožněn syntaxí hebrejštiny, která u podstatných jmen nerozeznává pády a jejich tvary odvozuje z kontextu. Tak se při jiné intonaci čteného textu z oslovení *můj synu* na konci věty stane přímý předmět slovesa. Abraham tak sděluje: *Bůh vidí pro sebe beránka k oběti zápalné, (totiž) syna mého!* Izák se pak vědomě obětuje a jeho dobrovolná smrt má až vykupitelský dosah. Spoutaný¹⁸¹ Izák se stává typem martyra, k němuž se židé během svých pohnutých dějin vztahovali¹⁸² a jehož vnitřní postoj byl vnímán jako vzorový v dobách pronásledování, křesťanských pogromů i během vyhlazování za 2. světové války.¹⁸³

„Na oltáři hory Moria se s Avrahamem a s Jicchakem spoutal celý židovský národ. Z této vteřiny podle tradice pramení síla obětovat se pro víru. (...) K tomuto okamžiku se také vracíme při novoročních modlitbách a připomínáme si ho, když na Roš Hašana (židovský Nový rok) troubíme na šofar.“¹⁸⁴

Abrahamova slova o vyhlédnutí **berana k obětování** (v. 8) můžeme pojmut jako slova prorocká, která brzy docházejí svého naplnění. Vzápětí poté, co je obětování Izáka přerušeno dvojitým zvoláním Hospodinova posla a zkouška je jasně ukončena potvrzením patriarchovy bohobojnosti,¹⁸⁵ pozvedá Abraham své oči a vidí a Bůh mu zjevuje berana chyceného za rohy v trní (v. 13).¹⁸⁶ Podle tradice Abraham spatřil nejen beránka z masa a kostí, ale také vycházející souhvězdí Berana a paprsky jeho hvězd jakoby zachycené větvemi trnovníků hory Morija, neboť spoutání Izáka se mělo odehrát v čase podzimní rovnodennosti, kdy židé se začátkem kalendářního roku prožívají období soudu, pokání a smíření.¹⁸⁷ Jak v křesťanské, tak v židovské liturgii je tento Bohem vyhlédnutý beran spojován se slavením Velikonoc a připomínky vysvobození z Egypta.¹⁸⁸ O úloze berana v obětní praxi Izraele jsme

¹⁸¹ V židovském prostředí se nehovoří se ani tak o obětování Izáka, jako o jeho spoutání či svázání (tzv. „aceda, akeda, aqeda“), aby nebyla dána příležitost k falešné interpretaci této události. Srov. SIDON, K. *Návrat Abrahamův*. S. 66.

¹⁸² Srov. HELLER, J. a PRUDKÝ, M. *Obtížné oddíly knih Mojžíšových*. S. 98 – 99.

¹⁸³ To vykreslují např. básně uvedené v kap. 13 „Ohlas Spoutání v současné izraelské próze a poezii“ v knize DREIFUSS, G. a REIMEROVÁ, J. *Abraham. Člověk a symbol*. S. 112 – 120.

¹⁸⁴ DIVECKÝ, J. *Příběhy Tóry. Patnáct biblických zamyšlení*. S. 48.

¹⁸⁵ Nehovoří se zde o strachu, nýbrž o postoji víry a naděje před Božím tajemstvím. Srov. HŘEBÍK, J. *Otec Izákův podroben zkoušce Otcem Ježíšovým*. S. 17.

¹⁸⁶ Srov. HELLER, J. a PRUDKÝ, M. *Obtížné oddíly knih Mojžíšových*. S. 99. „Jestliže Abraham pozvedl oči svých, Bůh mu je otevřel.“ SIDON, K. *Návrat Abrahamův*. S. 39.

¹⁸⁷ Srov. SIDON, K. *Návrat Abrahamův*. S. 73 – 74.

¹⁸⁸ Beran jako základ a předobraz pesachové hostiny – viz SIDON, K. *Návrat Abrahamův*. S. 66 – 67. Beran, beránek jako předobraz Ježíše Krista a jeho oběti – srov. liturgická čtení o vigílii na Bílou sobotu.

pojednali již dříve,¹⁸⁹ zde doplníme poznámku o **pohanských božstvech v podobě berana** nebo s beranými rohy, ať už z prostředí Egypta či Kenaanu, která symbolizovala moc, agresi, sílu, plodnost a sexualitu.¹⁹⁰ Nápadná je také lingvistická souvislost mezi „el“ (*bůh*), „elil“ (*modla* nebo *falešný bůh*) a „ejal“ (*beran*).¹⁹¹ Midraš popisuje, jak z berana obětovaného Abrahamem nic nepřišlo nazmar a jak jsou v tomto obětním zvířeti skryty jednak tři pilíře Izraele (prorocství, království, kněžství), a jednak Tóra jako cesta a Mesiáš jako její cíl.¹⁹² Beran zástupně obětovaný za Izáka byl podle Talmudu stvořen v předvečer sedmého dne stvoření a Hospodin jej pak opatroval až do okamžiku, kdy jej mohl dát lidem výměnou za lidskou oběť, „k zabití namísto spoutání beránka lidského.“¹⁹³

Na tomto místě se dotýkáme otázky **přinášení lidských obětí** v Izraeli.¹⁹⁴ Kap. 22 lze číst také jako polemiku proti obětování potomků nebo jako etiologické vyprávění, které podává zprávu o tom, proč byly lidské oběti nahrazeny zvířecími.¹⁹⁵ V Izraeli jsou lidské oběti přímo zakázány Zákonem (Lv 18,21; 20,2-5; Dt 12,31) a ostře proti nim vystupují proroci (Jr 7,31; 32,35; Ez 16,20; 20,26 aj.).¹⁹⁶ Nicméně se v Písmu vyskytují také statě, v nichž Bůh žádá přinesení lidské oběti (kromě kap. 22 např. Ex 22,27) nebo je tento čin morálně přijatelný (obětování dcery v Sdc 11). Zdá se tedy, že za určitých podmínek a v určitých obdobích dějin vyvoleného národa byly lidské oběti akceptovány.¹⁹⁷

Abrahamův milovaný syn však na obětním oltáři usmrcen nebyl a současně platí, že Abraham své dítě Bohu neodepřel. V tom spočívalo jádro poslední a nejtěžší zkoušky, jak v závěru oddílu vypravěč sám dvakrát výslovně dotvrzuje (v. 12b a 16b).¹⁹⁸ Kvůli tomuto činu patriarchy je jeho potomstvu přislíbeno **nesmírné požehnání** (v. 16-18) v sedmém a posledním vyjádření Boží přízně, po kterém se

¹⁸⁹ Viz kap. 4.1.2 Interpretace úryvku o Abramově oběti.

¹⁹⁰ Např. Baal Hamon, Chnum, Šmun, Amon – více viz SIDON, K. *Návrat Abrahamův*. S. 14.

¹⁹¹ Srov. DREIFUSS, G. a REIMEROVÁ, J. *Abraham. Člověk a symbol*. S. 103. Autoři ovšem blíže nespecifikují, na který jazyk starověku se odkazují.

¹⁹² Srov. DIVECKÝ, J. *Příběhy Tóry. Patnáct biblických zamyšlení*. S. 48.

¹⁹³ SIDON, K. *Návrat Abrahamův*. S. 66 – 67.

¹⁹⁴ Ohledně lidských obětí v okolních národech – viz DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 474 – 475. Srov. také 2 Kr 3,27 (Moabitě), Lv 18,21 (Amonité), 2 Kr 17,31 (Aramejci). Srov. KUBÁČ, V. a KUBÁČOVÁ, J. *Znamení smlouvy. Zamyšlení nad knihou Genesis*. S. 54.

¹⁹⁵ Srov. KOPPOVÁ, J. *Starý zákon – kniha pro dnešní dobu*. S. 38 – 39.

¹⁹⁶ Srov. KUBÁČ, V. a KUBÁČOVÁ, J. *Znamení smlouvy. Zamyšlení nad knihou Genesis*. S. 54 – 55.

¹⁹⁷ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 474 – 475.

¹⁹⁸ Srov. HELLER, J. a PRUDKÝ, M. *Obtížné oddíly knih Mojžišových*. S. 101.

Hospodin vůči Abrahamovi definitivně odmlčí.¹⁹⁹ Jedná se o nejrozsáhlejší slib daný praotci izraelského národa:

Přisáhl jsem při sobě, je výrok Hospodinův, protože jsi to učinil a neodepřel jsi mi svého jediného syna, jistotně ti požehnám a tvé potomstvo jistotně rozmnožím jako nebeské hvězdy a jako písek na mořském břehu. Tvé potomstvo obdrží bránu svých nepřátel a ve tvém potomstvu dojdou požehnání všechny pronárody země, protože jsi uposlechl mého hlasu. (Gn 22,16-18)

Jsou zde opakována minulé přísliby požehnání a početného potomstva, avšak s mnohem větším důrazem (srov. 22,17 a podobně 15,5 a 13,16). Zaslíbení je také obohaceno o motiv moci nad branami nepřátel. Dokonce zde Bůh vyslovuje přísahu se speciálním stupněm závažnosti, v níž celý Abrahamovský cyklus vrcholí.²⁰⁰ Takovou přísahu najdeme též v Jr 22,5 a 49,13 a také Iz 45,23 čteme slova: *Při sobě samém jsem přísahal (...).*²⁰¹ Podobně jako v Gn 15,17-18 také zde jsme svědky jednostranného aktu silného Božího závazku, který nepředpokládá ani nevyžaduje nějaký úkon na straně Abrahama či jeho potomků. V 15. kap. krátce před vyslovením slibu se cení Abramova víra (v. 6), není však zmiňována jako důvod Hospodinova konání. Oproti tomu v 22,16-18 je výslovně doceněna Abrahamova poslušnost, ve které se také odhaluje a definitivně potvrzuje jeho víra, přičemž je uvedena jako vlastní příčina slibu. Pro Abrahamovy zásluhy se tak jeho potomstvo může na tuto přísahu odvolávat a na základě pevného a nezrušitelného Hospodinova závazku očekávat Boží požehnání (srov. Dt 7,6-13; Ex 32,13; 2 Kr 13,23). Odsud lze také brát naději na milostivé Boží jednání v budoucnu (srov. Lv 26,42; Dt 4,31; Mich 7,18-20).²⁰²

¹⁹⁹ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 470.

²⁰⁰ Srov. CHALUPA, P. a VLKOVÁ, G. I. *Svoboda ve vztahu k službě a poslušnosti*. S. 124.

²⁰¹ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 471.

²⁰² Srov. CHALUPA, P. a VLKOVÁ, G. I. *Svoboda ve vztahu k službě a poslušnosti*. S. 125 – 126.

5 Oběť na cestě do Egypta

Poslední z obětí v knize Genesis je popisována v textu, který je vymezen souřadnicemi 46,1-4 a který nalezneme téměř v závěru celého cyklu o Josefovi. Tím, kdo přináší oběť, je další z patriarchů národa Jákob – Izrael. Vypravěč situuje děj na konkrétní místo a spojuje jej s významnou událostí v dějinách izraelského lidu, totiž s odchodem do Egypta. Opět se tedy podívejme na kompozici textu v souvislostech celého úryvku o putování do Egypta a na teologický výklad vzhledem k tématu naší práce.

5.1 Kompozice textu o putování do Egypta

V příběhu Jákoba a jeho synů se jedná o třetí cestu do Egypta, která se od předcházejících dvou liší jak účelem, tak strukturou, čímž je zdůrazněno její specifické postavení v oddílu kapitol o Josefovi. Pro připomenutí širšího kontextu, následnému porovnání cest a Jákobovy role v textech uvádíme strukturu 1. a 2. cesty:

<i>První cesta:</i>		<i>Druhá cesta:</i>
42,1-4	Jakub posílá syny do Egypta	43,1-14
42,5	Příchod bratrů do Egypta	43,15-25
42,6-17	První audience u Josefa	43,26-44,13
42,18-24	Druhá audience u Josefa	44,14-45,15
42,25-28	Cesta domů	45,16-24
42,29-35	Oznámení událostí Jákobovi	45,26-27
42,36-38	Jákobova reakce	45,28 ²⁰³

Hlavním protagonistou třetího putování do Egypta je Jákob, doprovází jej jeho synové a celá široká rodina. Nosnou dějovou linií vyprávění tvoří tři události Jákobova života: odchod ze země Kenaan, jeho příchod do Egypta a následný pobyt v zemi Gošen. V tomto rámci jsou pak zasazeny tři vsuvky, nás bude zajímat ta první. Strukturu celého oddílu lze znázornit takto:

²⁰³ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 760.

Jákobův odchod (46,1-4)

Jákobův odchod (46,1a)

1. vsuvka: Oběť v Beer-šebě (46,1b-4)

Jákobova cesta do Egypta (46,5-27)

Jákobův odchod z Beer-šeby (46,5-7)

2. vsuvka: Seznam Jákobových potomků (46,7-27)

Jákob v Egyptě (46,28-47,31)

Setkání s Josefem (46,28-34)

Setkání s faraónem (47,1-10)

Usídlení v Egyptě (47,11-12)

3. vsuvka: Josef, správce Egypta a zachránce země (47,13-26)

Jákobova příprava na smrt (47,27-31)²⁰⁴

Zpráva o obětování je orámována v. 1 a 5, kde se praví, že *Izrael se vydal na cestu se vším, co měl* (v. 1) a následně *Jákob se tedy zvedl z Beer-šeby a Izraelovi synové vysadili svého otce Jákoba a své dívky a ženy na povozy, které pro ně farao poslal* (v. 5). Pokud bychom se v této práci neomezili pouze na knihu Genesis, jistě by pro nás bylo pozoruhodné číst narážky na téma obětování jak v textu o sestupu do Egypta (Gn 46,1), tak v přípravách na návrat, konkrétně v Mojžíšových řečech k egyptskému králi, když žádá propuštění Izraelitů z Egypta (Ex 3,18; 5,3; 8,21-25).

5.2 Výklad perikopy o oběti v Beer-šebě

Nyní se zaměříme na výklad textu 46,1-4 s přihlédnutím k v. 5-7 a postupně se budeme zabývat těmito souvislostmi Jákobova obětního úkonu: místo oběti, osoba obětujícího a samotná oběť.

5.2.1 Místo obětování

Autor textu 46. kap. zasadil poslední z obětí na význačné **místo** Beer-šeba, kde se odehrávaly mnohé podstatné události starozákonní doby. Už v časech Jozua zde stálo město (Joz 15,28), synové Samuelovi tu vykonávali svůj soudcovský úřad (1S 8,2) a místo je zmiňováno také ve vztahu s osudy proroka Eliáše (1Kr 19,3). Po

²⁰⁴ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 786.

rozdělení země byla Beer-šeba přiřčena pokolení Šimeon (Joz 19,1-2; 1Pa 4,28), po návratu z babylonského zajetí se zde podle zpráv Neh 11,27.30 usídlují židovští navrátilci. Beer-šeba byla také poutnickým místem, jak dosvědčuje Am 5,5; 8,14. Mnohé verše Písma odkazují na toto místo v ustáleném rčení, tzv. merismu, *od Danu až po Beer-šebu* (1S 3,20; 2S 3,10; 17,11; Sd 20,1; 1Pa 21,2; 2Pa 30,5), neboť jako je Dan nejsevernějším bodem zaslíbené země, Beer-šeba se nachází nejjihněji a představuje poslední úrodnou část Kenaanu. Za touto **hranicí** zaslíbené země se rozprostírá již jen nehostinná poušť.²⁰⁵

Můžeme se domnívat, že pro samotného Jákoba však hrály roli skutečnosti dřívější, týkající se patriarchy Abrahama a také Jákovova otce Izáka. **Název** místa, resp. studny a později města, znamená *Studnice sedmi* (21,31) nebo také *Studnice přísahy* (21,31; 26,33). Její původ je odvozován od sedmi studní, která dal vykopat Abraham a o které se přel se služebníky gerarského krále Abímeleka (21,22-34). Spor byl ukončen smlouvou, tedy přísahou obou stran a darováním sedmi ovcí králi (21,28).²⁰⁶ Spor o tyto studny pokračoval i za praotce Izáka (26,25-33), mezi ním a Abímelekiem je znovu obnovena vzájemná přísaha. Izák pojmenovává další nově vykopanou studnu Šibeá, to je *Přísežná*, a také potvrzuje název města Beer-šeba, to znamená *Studně přísahy*. Tatáž studna je v Písmu vzpomenua ve vyprávění o Izmaelovi, prvním z Abrahamových synů, z něhož podle Hospodinových slov mělo povstat rovněž veliké potomstvo (16,10). Z Gn 21,8-21 se dozvídáme o tom, jak Abraham na základě Sárina přání propustil služebnou Hagar i s chlapcem, a oni bloudili po Beer-šebské stepi.²⁰⁷ Do Beer-šeby se vrací také Abraham poté, co vykonal oběť na hoře, kterou mu Hospodin ukázal (22,19).²⁰⁸

Jáko se tedy zastavuje na místě, které připomíná mnohá **protivenství a konflikty**, jež zde zakoušeli jeho předchůdci. Před ním se otevírá cesta na jih do Egypta, přičemž lze očekávat nejen nebezpečí při putování pouští, ale také ohrožení přímo v Egyptě, jak s tím měl Jákoův rod už dříve svoji zkušenost (kap. 12). Izák byl výslovným Božím příkazem před sestoupením do Egypta varován (26,2)

²⁰⁵ Srov. Heslo BERSABÉ in NOVOTNÝ, A. *Biblický slovník I. A – P.* S. 67.

²⁰⁶ Sidon hovoří o daru sedmi beránek na svědectví a symboliku obou názvů studny vykládá s ohledem na sedm dní stvoření a posvěcený odpočinek šabatu. Viz SIDON, K. *Návrat Abrahamův.* S. 59 – 62.

²⁰⁷ Srov. SIDON, K. *Návrat Abrahamův.* S. 59.

²⁰⁸ Srov. SIDON, K. *Návrat Abrahamův.* S. 79 – 80. Zde se hovoří o tom, že se Abraham v Beer-šebě usadil sám, zatímco Sára žila v Chebrónu (dle 23,2) a Izák v Negebu (dle 24,62). Jiní exegeté mají za to, že se do Beer-šeby vrátil Abraham společně s Izákem, kterého prý přijal jakoby vzkříšeného (srov. Kol. aut. *Díl I, Zákon. Genesis – Deuteronomium. Výklady ke Starému zákonu.* S. 112.). V každém případě se však jedná o důležité místo v nejstarších příbězích vyvoleného národa.

a nabízela se také úvaha, zda právě Egypt není tou zemí, kde Abrahamovy potomky podle Hospodinova výroku čeká 400 let pokořování a otroctví (15,13). Jákobova úzkost či váhání před sestupem do Egypta jsou důvodné také vzhledem k tomu, že se chystá opustit zemi, na kterou je vázáno naplnění Hospodinových slibů.²⁰⁹

5.2.2 Osoba obětujícího

Dříve, než se budeme zabývat samotnou obětí, věnujme pozornost **osobě a situaci obětujícího**. Jákob je s veškerým svým lidem a se vším majetkem bez trvalého přibytku ve stavu putování. Impulzem opuštění dosavadního místa (patrně v Chebrónu, kde žil podle 35,27-37,14) a vyjití směrem k Egyptu bylo to, že Jákob poté, co spatřil faraonovy povozy, uvěřil svým synům, že milovaný Josef žije, a rozhodl se: *Půjdu, abych ho ještě před smrtí uviděl.* (45,28) Tuto oběť tedy přináší patriarcha rodu na sklonku svého žití. Jeho osudům se zde ovšem nemůžeme podrobněji věnovat, a to také s ohledem na to, že Písmo zachycuje Jákobův život v celé jeho šíři od početí (25,21) do pohřebního obřadu (50,14).

Podobně jako Abrahamovi také jemu dal Hospodin **nové jméno**. Stalo se tak po nočním zápase s neznámým na břehu říčky Jabok, kde mu Bůh mění jméno z Jákoba na Izrael a obrazně řečeno z lstivého podvodníka se stává bojovník Boží.²¹⁰ Význam jména **Jákob** bývá vykládán jako *zachycující patu* či *podrážející (nohy)*,²¹¹ což lidová etymologie vnímá jako odkaz na Jákobovo narození (25,26) nebo na Jákobovu úskočnost a lstivost (Gn 27,36; Oz 12,4), obojí se týká jeho staršího bratra Ezaua (držet patu – „akeb“ – svého dvojčete; vystrnadit – „akab“ – svého bratra).²¹² Ve skutečnosti je toto pojmenování zkratkou jména Ja'akob-El a pravděpodobně znamená *at' Bůh chrání*.²¹³ Jméno **Izrael** nese pravděpodobně význam *bojuje Bůh*, popř. *at' bojuje Bůh* a ve slovním kořeni zaznívá také vláda a vítězný boj, v němž se Hospodin zjevuje jako vládce.²¹⁴ Jako další možnosti představované na základě Gn 32,29 a 35,10 se nabízejí *at' Bůh ukáže, že je silný* nebo *byl silný proti Bohu*.²¹⁵ Toto jméno se stává novou **identitou národa** a ve slovní hře významů (*on*) *bojuje*

²⁰⁹ Srov. Kol. aut. *Díl I, Zákon (Genesis – Deuteronomium). Výklady ke Starému zákonu*. S. 183.

²¹⁰ O Jákobově proměně s důrazem na inspirace do duchovního života pojednává GRÜN, A. *Obrazy proměnění. Cesta k proměně lidského nitra*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. S. 29 – 36.

²¹¹ Srov. HELLER, J. *Výkladový slovník biblických jmen*. S. 233.

²¹² Srov. JB, pozn. g) k verši 25,26.

²¹³ Srov. JB, pozn. g) k verši 25,26.

²¹⁴ Srov. HELLER, J. *Výkladový slovník biblických jmen*. S. 245 – 246.

²¹⁵ Srov. JB, pozn. f) k verši 32,29.

s Bohem a Bůh bojuje ve smyslu Bůh je v boji na mé straně nese zakódovaný neustálý zápas proti osudu a protivenstvím, v nichž se Jákob nikdy nevzdává (32,25).²¹⁶ Tyto střety budou probíhat mimo jiné v rovině boje o čistotu víry, a proto uvádíme také to, že podle některých autorů dochází ke změně jména v kontextu odvržení praktik uctívání cizích bohů. Přijetí nového jména patriarchy rodu je pak završením očisty a vnitřní proměny celého lidu (35,2-4.7.10).²¹⁷

Rovněž Augustin se zabývá změnou jména a všímá si toho, že na rozdíl od Abrama-Abrahama kniha Genesis užívá v případě Jákoba i po obdržení nového jména obě pojmenování, mnohdy i v jedné jediné větě. To zmíněný církevní otec vysvětluje tak, že Abraham se stal otcem mnohých národů už zde na zemi, oproti tomu Izrael, nové jméno Jákobovo, se vztahuje na budoucí život. Křesťanský lid je Jákobem ve skutečnosti v tomto životě, ale také Izraelem ve své naději na budoucí patření na Boha.²¹⁸

5.2.3 Oběť

Když přišel do Beer-šeby, obětoval Bohu svého otce Izáka oběti. I řekl Bůh Izraelovi v nočních viděních: Jákobe! Jákobe! A on odvětil: Tu jsem. Bůh pravil: Já jsem Bůh, Bůh tvého otce. Neboj se sestoupit do Egypta; učiním tě tam velikým národem. Já sestoupím do Egypta s tebou a já tě také určitě vyvedu. Josef ti vlastní rukou zatlačí oči. (46,1b-4)

Jákob přináší oběti Bohu svého otce Izáka. O jakou oběť se jedná a co je její **materií**, se z úryvku nic nedozvídáme, později se však stejný termín používá pro označení pokojných obětí (Lv 3), které obvykle symbolizují soulad mezi Bohem a Izraelem. Tím se Jákobova-Izraelova oběť stává předobrazem liturgických úkonů izraelského národa.²¹⁹

Bůh je v tomto krátkém úryvku dvakrát označen jako **Bůh Jákobova otce**, ve v. 1b je Izák výslovně jmenován. Na mnoha místech v Písmu Starého i Nového zákona se Bůh představuje, popř. je představován jmény patriarchů izraelského lidu, poukázáním na vztah s nimi, na minulé události a veliké podivuhodné činy. Ve jménech *Bůh tvého otce (Izáka)* vidí exegeté odkaz na Gn 31,42 a 31,53, kde je

²¹⁶ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genезis. Komentár k Starému zákonu*. S. 604.

²¹⁷ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genезis. Komentár k Starému zákonu*. S. 632.

²¹⁸ Srov. AUGUSTIN, *Sermones* 122, 4: *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina* 38, 682. Citováno dle DUBOVSKÝ, P. ed. *Genезis. Komentár k Starému zákonu*. S. 409.

²¹⁹ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genезis. Komentár k Starému zákonu*. S. 776.

Hospodin nazván *Strachem Izákovým*, popř. *Hrůzou Izáka*.²²⁰ Toto archaické označení Boha je použito pouze na dvou uvedených místech a nese v sobě význam *Ten, který vzbuzuje v Izákovi hrůzu*.²²¹ Podle některých toto jméno naznačuje charakteristické črty Izákovy služby Bohu, tedy bázeň a spravedlnost,²²² jiní je dávají do souvislosti s událostí na hoře Mórija a pocity děsu, ale také s Izákovým postojem odevzdání se v momentě, kdy jej Abraham měl obětovat.²²³ Bůh volá Jákoaba a dvojité **oslovení** má vyjadřovat zvláštní zálibu v tomto člověku (srov. Ex 3,4; 1 Sam 3,10).²²⁴ Způsob, jakým Jákob na Boží zavolání odpovídá, odráží postoj služebníka, jak jsme o tom pojednali již při jiné příležitosti.²²⁵

V nočním vidění slyší Izrael Hospodinův hlas a my si můžeme připomenout, že tímto způsobem se Bůh zjevoval také Abrahamovi (15,1), Izákovi (26,24) a také Jákob už měl podobnou zkušenost (28,12-17; 31,11). V rabínské tradici se hovoří o čtyřech nocích²²⁶ a **noc vyhnanství** je naznačena právě ve verších ze 46. kap. Lid bude zahalený do tmy, a proto se Hospodin zjevuje právě v nočních viděních a promlouvá, aby tak potvrdil, že židovský národ neopustí ani v temnotách, to je v případě odchodu ze zaslíbené země.²²⁷ Bůh se zde dává Jákobovi poznat jako Bůh věrný svému lidu, který se nepoutá na určité místo nebo konkrétní dobu, ale ve svobodném rozhodnutí se spojuje s lidmi, s nimiž sdílí jejich osudy.²²⁸

Jákob smí mít jistotu, že s ním Bůh sestoupí do **Egypta**, který je v prorocké a mudroslovné literatuře SZ připodobňován k podsvětnímu netvoru, obludě či drakovi (např. Iz 51,9; Ž 89,11).²²⁹ Tematikou sestupu do Egypta se zaobírali mnozí církevní otcové. Za všechny zde předkládáme pojetí Origena, pro něhož sestoupit do Egypta znamenalo podstoupit duchovní boje, neboť Egypt byl považován za sídlo vášní, neřestí a démonů a symbolizoval tedy nástrahy nepřátelských sil. Podle

²²⁰ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genesis. Komentár k Starému zákonu*. S. 776.

²²¹ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genesis. Komentár k Starému zákonu*. S. 588.

²²² Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genesis. Komentár k Starému zákonu*. S. 776.

²²³ Srov. rabínský komentář in DUBOVSKÝ, P. ed. *Genesis. Komentár k Starému zákonu*. S. 588.

²²⁴ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genesis. Komentár k Starému zákonu*. S. 776.

²²⁵ Viz kap. 4.2.2 Interpretace úryvku o Abrahamově oběti.

²²⁶ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genesis. Komentár k Starému zákonu*. S. 476. Jedná se o: 1. noc – stvoření světa; 2. noc – zjevení Abrahamovi a Sáře v jejich neplodnosti a obětování (resp. svázání) Izáka; 3. noc – egyptské vyhnanství a záchrana izraelských prvorozených; 4. noc – na konci světa, ukončená příchodem Mesiáše.

²²⁷ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genesis. Komentár k Starému zákonu*. S. 776.

²²⁸ Srov. Kol. aut. *Díl I, Zákon (Genesis – Deuteronomium). Výklady ke Starému zákonu*. S. 184.

²²⁹ Srov. Kol. aut. *Díl I, Zákon (Genesis – Deuteronomium). Výklady ke Starému zákonu*. S. 184.

alegorického výkladu představuje Jákob každého křesťana, který se nebojí boje s tímto světem a získává Boží pomoc v nebezpečích pozemského života.²³⁰

Příslib rozmnožení potomstva v egyptské zemi Origenes interpretuje tak, že také z každého křesťana, který obstál v zápasech s Egyptem, se stane veliký národ. To znamená, že takový člověk bude vlastnit mnoho ctností a bude oplývat hojností spravedlnosti.²³¹ Jákob po oběti v Beer-šebě obdržel od Hospodina ujištění o tom, že se nemusí bát ani o sebe, ani svůj rod, ani o Boží sliby. Bůh bude provázet svůj lid,²³² proto nebude pobyt v Egyptě překážkou, nýbrž prostředkem naplnění Hospodinových zaslíbení.²³³ Slib Boží přítomnosti, požehnání a vzniku velikého národa na stejném místě, tedy v Beer-šebě, přijal také Jákobův otec Izák a pro Izrael jsou nyní tato slova aktualizována a znovu potvrzena. Pro ilustraci a srovnání obou textů připojujeme úryvek z cyklu o Izákovi, chceme tak podtrhnout zvláště kontinuitu Božího vedení v životě patriarchů a vyvoleného lidu:

Odtud vystoupil do Beer-šeby. Tu noc se mu ukázal Hospodin a řekl: Já jsem Bůh tvého otce Abrahama. Neboj se, já jsem s tebou. Požehnám ti a rozmnožím tvé potomstvo kvůli Abrahamovi, svému služebníkovi. (Gn 26,23-24)

Poslední část úryvku citovaného na začátku této kapitoly se týká **slíbeného vyvedení z Egypta** a Jákobovy smrti. Návrat velkého národa, který z Jákobova rodu vzejde, bude dílem Hospodinovým, a stejně jako Bůh ohlašuje, že s lidmi sestoupí do Egypta, oznamuje také to, že je z této země opět vyvede. Jákob se může spoléhat také na to, že se shledá se svým ztraceným milovaným synem a ten že mu prokáže poslední službu (viz pohřební obřady popisované v 49,33-50,14). Podle některých autorů je v těchto slovech obsaženo také to, že Jákob zemře v kruhu své rodiny²³⁴ a že Josef, dlouho považovaný za mrtvého, svého otce přežije.²³⁵ V následujících verších je shrnuta zpráva o putování Jákoba a jeho lidu. Ve v. 6-7 jsou jmenováni rodinní příslušníci, v textu jsou užity termíny *vejít* a *vzít*, což podle některých autorů

²³⁰ Srov. ORIGENES, *Homiliae in Genesim*, 15,5: Source Chrétiennes 7/bis, 364. Citováno dle DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 776 – 777.

²³¹ Srov. ORIGENES, *Homiliae in Genesim*, 15,6: Source Chrétiennes 7/bis, 368. Citováno dle DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 777.

²³² Nicméně vědomí, že Bůh je s Jákobem, provází téměř celý příběh tohoto patriarchy (srov. 28,15.20; 31,3.5.42; 39,2-3.21.23). Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 776.

²³³ Srov. Kol. aut. *Díl I, Zákon (Genesis – Deuteronomium). Výklady ke Starému zákonu*. S. 184.

²³⁴ Srov. Kol. aut. *Díl I, Zákon (Genesis – Deuteronomium). Výklady ke Starému zákonu*. S. 184.

²³⁵ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 777.

připomíná vstup Noema a jeho rodiny do archy (6,18-20; 7,7).²³⁶ My však spíše připomeneme provázanost Gn 46,8 a Ex 1,1, kde autor téměř totožně oznamuje: *Toto jsou jména synů Izraelových, kteří vstoupili do Egypta (...)* Celý Jákobův rod se tedy v síle **Božího zaslíbení** vydal na cestu, jak k tomu byl vzápětí po obětování vyzván. Další biblické texty vypravují o tom, jak Hospodin splnil svůj slib zaznamenaný v Gn 46,4 a Hospodinova věrnost a naplnění jeho příslibů je opakovaně připomínána a dosvědčována na mnoha místech Starého i Nového zákona.

²³⁶ Srov. DUBOVSKÝ, P. ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. S. 777.

6 Závěr

Na stránkách této bakalářské práce jsme předložili čtenáři téma obětování, jak je zachycuje autor knihy Genesis v pěti úryvcích a v příbězích pěti obětujících osob. Při četbě biblických textů a jejich komentářů jsme si mohli povšimnout, v jakých situacích tito lidé své obětní dary přinášejí, zda k tomu byli či nebyli Hospodinem vyzváni, jak na případné Boží oslovení reagují, co Bohu předkládají, jak oběť probíhá a zda nastávají nějaké neočekávané momenty a konečně co po oběti následuje a jaká je Hospodinova odpověď na vykonání oběti. Nechceme zde opakovat již řečené, pouze vyzdvihneme některé důležité prvky.

První obětí, o níž se v knize Genesis dočítáme, je oběť Kainova a v bezprostředním sledu rovněž oběť jeho bratra Ábela. Ani jeden z nich nedostává výslovný pokyn obětovat a obětování je, jak se zdá, přirozenou součástí života. Oběti jsou zmiňovány v souvislosti s úrodou a plodností, bratři předkládají Bohu výsledky své práce a svého úsilí. Ani v případě Noema nenacházíme v textu příkaz k oběti daný Hospodinem, jedná se spíše o spontánní projev vděčnosti zachráněného Noema, který se svou rodinou a zvířaty přežil katastrofu potopy. To, co Bůh před obětí Noemovi říká, je: *Vyjdi... a vyved'*... (Gn 8,16-17). První z pokynů je klíčový a řekněme i osudový pro dalšího obětujícího, praotce Abrahama, jak vidíme zejména v kap. 12 o vyjití z rodné země a v kap. 22 o obětování Izáka. V 15. kap. o obětování zvířat autor textu zaznamenává Hospodinův slib, že Abrahamovo potomstvo vyjde z otroctví v cizině (15,16) a že bude žít ve vlastní zemi, kterou obdrží od Hospodina. Také Jákob je po obětování ujištěn, že jej sám Bůh vyvede z Egypta, do kterého sestoupí s ním (46,4). Co se tedy týče času a impulzu k obětování, autor knihy Genesis zachytil, že lidé přistupovali k Bohu se svými obětními dary v běžném koloběhu života (Kain a Ábel); po dramatické události, ale také po zásadní zkušenosti s Bohem, který ze zkázy zachraňuje (Noe); před kritickým rozhodnutím se strachem a úzkostí z budoucího (Jákob) a konečně na základě Hospodinova zavolání a jeho výzvy obětovat (Abram – Abraham).

Výslovný příkaz od Pána dostává pouze Abram v 15,9: *Vezmi pro mě tříletou krávu a tříletou kozu a tříletého berana, hrdličku a holoubě*; a **jediný přímý pokyn obětovat** adresuje Bůh Abrahamovi v rámci zkoušky v 22,2: *Vezmi svého jediného syna Izáka, kterého miluješ, odejdi do země Mórija a tam ho obětuj jako oběť zápalnou na jedné hoře, o níž ti povím!* Exegeté tato místa vykládají tak, že zde

v první řadě nejde o oběť, ale že obětní úkon, k němuž je dotyčný Bohem vyzván, nese jiný hlubší smysl. Obětní rituál zde hraje roli znamení při slavnostním uzavření smlouvy mezi člověkem a jeho Stvořitelem, při níž se sám Bůh zavazuje k věrnosti (15,7-21).²³⁷ Obětování se stává také prostředkem prozkoušení Abrahamovy víry v Hospodina a osvědčení jeho pevné důvěry v Boha, kterého již zná na základě své celoživotní zkušenosti a kterého poznával jako toho, který žehná a plní své sliby.²³⁸ Jak v 15., tak v 22. kap. Hospodin slibuje a pod přísahou, a tudíž neodvolatelně se zavazuje Abrahamovi žehnat, známkou toho pak je četné potomstvo a vlastnictví země. Rozsah požehnání a míra udělené milosti mnohonásobně přesahují Abrahamovy zásluhy a vztahují se nejen na jeho rod, ale je řečeno, že Boží přízně dojdou skrze Abrahamovo potomstvo všechny národy země (Gn 22,18).

Velikost požehnání, které zaznívá po Abrahamově oběti, je samotným textem velice zvýrazněna, avšak také v dalších perikopách, jimiž jsme se zabývali, nelze přehlédnout (buď v bezprostřední blízkosti veršů o obětování nebo v kontextu dané kapitoly) slova o **požehnání, smlouvě, zaslíbení, ochraně, přijetí** apod. (Gn 4,7.15; 8,21-22 a 9,1-17; 15,1.5.7.14-21; 22,16-18; 46,3-4). Zde tedy vidíme další společný rys těchto úryvků. Nemůžeme se však v žádném případě domnívat, že by se jednalo o směnu obětiny za Boží přízeň, vždyť hodnota darovaného a přijatého se diametrálně liší. Oběti v knize Genesis nemůžeme považovat ani za způsob, jak si Boha naklonit a jak jej získat ve prospěch svých plánů a záměrů. To nám autor biblického textu sděluje již v kapitole o Kainovi a Ábelovi, kde můžeme vnímat Boží svobodu a jinakost jeho volby. Velikost jeho myšlenek, kterou nelze pojmout myšlením lidským, nám je připomínána také na dalších místech Písma (srov. mj. Iz 55,8-9; Iz 40,13; Žl 92,6; Jb 36,22-23; Řím 11,33-36).

Skutečnost, že se Izraelité ve své historii neubránili vnějškově pojímané bohoslužbě a určitému vyprázdnění obětních ritu²³⁹ a že k takovým postojům při obětování mnohdy sklouzli, je zaznamenána v dalších knihách Bible. To však přesahuje vymezený rámec této bakalářské práce a ponechává prostor pro úvahy a činnost jiných. Na scénu pak přicházejí proroci se svým voláním po očištění kultu a obrácení srdce. Ti často odsuzují **oběti konané bez vnitřní účasti** (srov. např. Am 5,21-25; Mal 1,8) a **oddělené od lásky k bližnímu** (Iz 1,10-20; Oz 6,6). Bylo by jistě zajímavé dál sledovat tyto linie ve Starém zákoně a podívat se také na texty

²³⁷ Srov. KOPPOVÁ, J. *Starý zákon – kniha pro dnešní dobu*. S. 38.

²³⁸ Srov. CHALUPA, P. a VLKOVÁ, G. I. *Svoboda ve vztahu k službě a poslušnosti*. S. 126.

²³⁹ Srov. KKC 2581.

o obětování, které nám nabízí kniha Žalmů a které často slyšíme při liturgii. Za všechny nádherné texty o obětech v žaltáři uvedme pouze:

*Má modlitba ať je před tebou jako kadidlo,
mé zvednuté dlaně jako večerní oběť. (141,2)²⁴⁰*

*V obětních darech si nelibuješ, zato jsi mi otevřel uši. Celopaly a smírné
oběti nežádáš, tehdy jsem řekl: Hle, přicházím, ve svitku knihy je o mně
psáno. Rád splním tvou vůli, můj Bože, tvůj zákon je v mém nitru. (40,7-9)²⁴¹*

*Vždyť nemáš zálibu v oběti, kdybych věnoval žertvu, nebyla by ti milá.
Mou obětí, Bože, je zkroušený duch, zkroušeným a pokorným srdcem,
Bože, nepohrdneš. (51,18-19)²⁴²*

Máme za to, že možnosti další práce se otvírají právě v souvislostí s obětní díky a chvály (viz např. Žl 116,17)²⁴³ a vzájemného vztahu obětí a modliteb vůbec. Opomenuta by rozhodně neměla být vazba mezi obětí a modlitbou na jedné straně a chováním v mezilidských vztazích na druhé straně. Zde by se dala v konkrétních úryvcích Písma svatého sledovat koherence vnitřních postojů při těchto úkonech v posvátném prostoru a vnějších projevů v běžném sociálním prostředí, přičemž čtenář nemůže přehlédnout dosah takových textů do vlastního života. To už jsou však impulzy k osobní modlitbě a rozjímání nad Božím slovem.

Přitom by nebylo nutné zůstávat pouze v perspektivě starozákonních knih, neboť v podobném duchu jako kdysi proroci zdůrazňuje obrácení a opravdovost srdce a skutečný smysl obětí Ježíš Kristus, a to nejen ve svém učení, ale především svým životem.²⁴⁴ Jistě by stálo za to vyhledat a znát, co o obětech a darech přinášených na oltář říká sám Ježíš a co on sám považuje za prvořadé (viz např. Mt 9,13; Mt 12,7; Mt 5,23-24 a další). Co se týče toho, jak o obětech smýšlejí autoři jednotlivých novozákonních listů a jak vysvětlují vztah starozákonních obětí a oběti Kristovy, odkazujeme na příslušnou literaturu²⁴⁵ a s podobnými otázkami se můžeme

²⁴⁰ Zvolili jsme zde Bognerův překlad namísto ČEP a verše necháváme zaznít tak, jak je slyšíme v liturgii. BOGNER, V. (přel.) *Žalmy*. Praha: ZVON, 1995. S. 376.

²⁴¹ BOGNER, V. (přel.) *Žalmy*. S. 107.

²⁴² BOGNER, V. (přel.) *Žalmy*. S. 138.

²⁴³ Rendtorff v souvislosti s tímto žalmem krátce hovoří o děkovných písních a děkovné oběti poražených zvířat – viz RENDTORFF, R. *Hebrejská bible a dějiny. Úvod do starozákonní literatury*. S. 140.

²⁴⁴ Srov. KKC 2608.

²⁴⁵ Viz POSPÍŠIL, C. V. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. S. 394 – 403.

(a máme) obrátit k pokladu nauky katolické církve.²⁴⁶ Jako další téma hodné pozornosti nabízíme také otázku, jak o osobách z knihy Genesis, o nichž jsme v této práci pojednali, hovoří Nový zákon a zda reflektuje jejich obětní dary, popř. jak se hodnocení těchto starozákonních postav a jejich konání v různých knihách či výročí NZ mění. V čem konkrétně v případě Kaina, Ábela, Noema, Abrahama, Izáka a Jákoba vnímali první křesťané i pozdější tradice církve kontinuitu, diskontinuitu a zejména **přesah novozákonní zvěsti** nad starozákonní? S kterými z těchto postav se ztotožňovali a které přijímali jako vzor křesťanského života?²⁴⁷

Církev chápe oběti SZ jako liturgická znamení a symboly smlouvy mezi Hospodinem a jeho lidem²⁴⁸ a vyznává, že veškeré oběti definitivně dovršuje a převyšuje jediná **Kristova oběť**.²⁴⁹ Proto nepřekvapí, že v obětech v knize Genesis můžeme očima víry rozpoznávat **předobrazy** Krista²⁵⁰ a při četbě těchto úryvků si připomínat konečné naplnění daných příslibů v Božím Synu, které se má ukázat také na nás.²⁵¹ Vždyť Ježíš, jenž je celým svým bytím obětním darem Otci a vydává se mu do krajnosti (Lk 23,46; J 10,17-18 aj.) a současně je také darem Boha Otce pro naši spásu (1 J 4,10; 2 Kor 5,19 aj.), nás vybízí k následování. Také my se máme stávat obětí²⁵² a darem. **Naše oběť** a postupné dorůstání k ní se pak uskutečňuje vnitřní modlitbou,²⁵³ účastí na Spasitelově oběti v eucharistii²⁵⁴ a spolu s Kristem ve službě bližním.²⁵⁵ Pravá oběť není záležitostí pouze individuální a soukromou a třebaže bývá mnohdy skrytá, týká se života celého společenství.

„Bůh nepřijímá oběť těch, kteří rozdmýchávají rozdělení; říká jim, aby nechali oběť na oltáři a nejprve se šli smířit se svými bratry. (...) Co Boha nejvíce zavazuje, je náš pokoj, naše svornost, jednota celého věřícího lidu v Otci, v Synu a v Duchu svatém.“²⁵⁶

²⁴⁶ Viz KKC 433; 522; 610; 613 – 614; 2099 – 2100 a další.

²⁴⁷ Jako ilustraci zde vzpomeňme jedno jediné místo z mnoha např. Gal 4,28, kde se praví: *Vy, bratři, jste dětmi zaslíbení jako Izák.*

²⁴⁸ Srov. KKC 1150.

²⁴⁹ Srov. Žid 10; Srov. KKC 614, 1540.

²⁵⁰ Jeden příklad za všechny: Místo Izáka, milovaného syna (Mk 1,11), který v poslušnosti otci sám nese dřevo, na němž má být obětován (J 19,17), je jako zástupná oběť zabit beránek (J 1,29) s hlavou v trní (J 19,2).

²⁵¹ V této perspektivě je velmi povzbuzující číst např. slib daný Abrahamovi v Gn 22,17-18.

²⁵² Zde musíme opět podtrhnout důraz nikoli na zničení sebe, ale na pozdvižení a přiblížení se k Bohu, jak jsme o tom pojednali ve 4. kap. v části týkající se interpretace perikopy o obětování na hoře Móríja.

²⁵³ Srov. KKC 2711.

²⁵⁴ Srov. KKC 1372.

²⁵⁵ Srov. KKC 786.

²⁵⁶ CYPRIÁN KARTAGINSKÝ *De oratione dominica*, 23: PL 4, 535C-536A. Citováno dle KKC 2845.

Anotace

Autor / Author:

Marie Badalová

Název práce / Title of thesis:

„I shlédl Hospodin na Ábela a na jeho obětní dar.“ (Gn 4,4)

Obětování v knize Genesis

„And the Lord had regard for Abel and his offering.“ (Gn 4,4)

Offerings in the Book of Genesis

Katedra, univerzita / Department, university:

Katedra biblických věd, Univerzita Palackého v Olomouci

Department of Biblical Sciences, Palacký University in Olomouc

Vedoucí práce / Supervisor:

Mgr. Stanislav Pacner, Th.D.

Počet znaků / Number of characters:

132.809

Počet titulů použité literatury / Number of sources:

53

Klíčová slova / Keywords:

oběť, kniha Genesis, Kain, Ábel, Noe, Abram – Abraham, Jákob – Izrael

offering, The Book of Genesis, Cain, Abel, Noah, Abram – Abraham, Jacob – Israel

Resumé / Summary:

Práce je příspěvkem k hlubšímu pochopení tématu obětí na základě vybraných biblických textů. Nezabývá se však zákonnými předpisy knih Leviticus, Numeri a Deuteronomium, nýbrž příběhy postav z knihy Genesis. Shrnuje komentáře

dostupné v českém prostředí a pojednává o obětech Kaina a Ábela, Noema, o dvou obětech popisovaných v Abrahamovském cyklu a o Jákobově oběti. Vždy se zaměřuje na celkový kontext oběti, kompozici daného textu a jeho možná členění. Nejvíce pozornosti je pak věnováno výkladu jednotlivých úryvků.

This thesis is a contribution to deeper comprehension of the topic of offering based on some chosen biblical texts. It does not deal with cultic commands in books of Leviticus, Numbers and Deuteronomium, but it is focused on stories of characters from the Book of Genesis. It sums up commentaries available in Czech Republic and treats Cain's, Abel's, Noah's offerings as well as two offerings depicted in the Abrahamic cycle and Jacob's offering. The thesis is focused on the general context of an offering, a composition of a text and its possible division. The major focus of attention is paid to an exposition of each passages.

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny

Bible : český studijní překlad. 1. souborné vyd. Praha: KMS, 2009. 1562 s. ISBN 978-80-86449-61-6.

Bible : český překlad Jeruzalémské bible. Praha: Euromedia Group, 2010. 1069 s. ISBN 978-80-242-2900-3.

Bible : Písmo svaté Starého a Nového zákona, český ekumenický překlad včetně deuterokanonických knih. 13. vyd. (4. opravené vydání) Praha: Česká biblická společnost, 1997. 1387 s. ISBN 978-80-85810-55-4.

Katechismus katolické církve. 1. vyd. Praha: Zvon, 1995. 793 s. ISBN 80-7113-132-6.

Literatura

ALLMEN, Jean Jaques von. *Biblický slovník.* 2. vyd. Praha, 1991. S. 166 – 171.

BALABÁN, Milan. *O smysl lidské oběti.* In *Křesťanská revue* 62 (1995). S. 4 – 8.

BOGNER, Václav (přel.) *Žalmy.* 2. opravené vyd. (ve Zvonu 1. vyd.) Praha: ZVON, 1995. 397 s. ISBN 80-7113-125-3.

BENEŠ, Jiří a VAÐURA, Petr. *Pradějiny.* 1. vyd. Praha: Kalich, 2010. 286 s. ISBN 978-80-7017-130-1.

BRANDSTAETTER, Roman. *Patriarchové: příběh Izáka a jeho syna Jákoba.* 1. vyd. Brno: Cesta, 1996. 127 s. ISBN 80-85319-52-7.

ČAPEK, František. *Dějinný a tematický přehled pokusů o interpretaci Gn 22,1-19.* Diplomová práce obhájená na ETF UK Praha, 1997.

DEISSLER, Alfons. *Chodit s Bohem: významné texty Starého zákona.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999. 87 s. Biblistika. České katolické biblické dílo; sv. 14. ISBN 80-7192-413-X.

DIVECKÝ, Jan. *Příběhy Tóry: patnáct biblických zamyšlení.* 2. vyd. Praha: P3K, 2010. 141 s. ISBN 978-80-87186-06-0.

- DOUGLAS, James Dixon, ed. *Nový biblický slovník*. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 1996. 17, 1243 s. ISBN 80-85495-65-1.
- DREYFUSS, Gustav a RIMER, Yehudit. *Abraham: člověk a symbol: jungiánský výklad biblického příběhu*. Vyd. 1. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2006. 126 s. ISBN 80-85880-47-4.
- DUBOVSKÝ, Peter, ed. *Genezis. Komentár k Starému zákonu*. 1. zväzok edice Komentáre k Starému zákonu. Trnava: Dobrá kniha, 2008. ISBN 978-80-7141-626-5.
- ESTERKOVÁ, Jana. *Předobrazy Krista v knihách Genesis a Exodus*. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, CMTF, 2011.
- GRÜN, Anselm. *Obrazy proměnění: cesta k proměně lidského nitra*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. 84 s. Duchovní život; 21. ISBN 80-7192-492-X.
- HÁJEK, Štěpán. *Příběhy nových počátků: 23 kázání na první kapitoly bible*. 1. vyd. Heršpice: Eman, 1994. 140 s. Genesis 1-11. ISBN 80-900696-7-3.
- HÁJEK, Štěpán. *Vyjdí, i vyšel: jedenadvacet kázání na příběh Abrahamův: [Genesis 12-25]*. 1. vyd. Benešov: EMAN, 2005. 147 s. Homiletica; 5. sv. ISBN 80-86211-44-4.
- HELLER, Jan. *Oběť smíření*. In Evangelický kalendář 1995, S. 64 – 66.
- HELLER, Jan. *Oběť tenufa*. In Teologické texty 2/2005. S. 64 – 66.
- HELLER, Jan. *Výkladový slovník biblických jmen*. Vyd. 1. Praha: Advent-Orion, 2003. 630 s. ISBN 80-7021-725-1.
- HELLER, Jan a PRUDKÝ, Martin. *Obtížné oddíly knih Mojžíšových*. Vyd. v KNA 2. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. 182 s. Biblistika. ISBN 978-80-7195-186-5.
- HELLER, Jan a SUCHÁ, Ema, ed. *Hlubinné vrty: rozbor biblických statí a pojmů*. 1. souborné vyd. Praha: Kalich, 2008. 316 s. ISBN 978-80-7017-083-0.
- HŘEBÍK, J. *Otec Izákův podroben zkoušce Otcem Ježíšovým*. In CHALUPA, Petr a ZAJÍCOVÁ, Lenka, eds. „*Láska z čistého srdce, z dobrého svědomí a z upřímné víry*“ (1 Tim 1,5): Studie věnovaná Ladislavu Tichému k 60. narozeninám. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. S. 7 – 21. Sborníky. ISBN 978-80-244-1915-2.
- CHALUPA, Petr a VLKOVÁ, Gabriela Ivana. *Svoboda ve vztahu k službě a poslušnosti: biblicko-teologická studie*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. 178 s. Monografie. ISBN 978-80-244-2921-2.

- KLAS, J. V. *Kain a Ábel (Několik homileticko-exegetických poznámek)*. Theologická příloha Křesťanské revue 1962. S. 146 – 148.
- KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon - kniha pro dnešní dobu: cesty k dějepisným knihám Izraele*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003. 146 s. Biblistika. ISBN 80-7192-466-0.
- KUBÁČ, Vladimír a KUBÁČOVÁ, Jindřiška. *Znamení smlouvy: zamyšlení nad knihou Genesis*. 2. vyd. Praha: Blahoslav, 1994. 109 s. ISBN 80-7000-408-8.
- KUSCHEL, Karl-Josef. *Spor o Abrahama: co židy, křesťany a muslimy rozděluje a co je spojuje*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 1997. 311 s. ISBN 80-7021-197-0.
- LÉON-DUFOUR, Xavier, ed. et al. *Slovník biblické teologie*. Vyd. 2. Praha: Academia, 2003. 658 s. ISBN 80-200-1127-7.
- LÜTHI, Walther. *Abraham*. 1. vyd. Praha: Evangelické nakl., 1990. 168 s. ISBN 80-7000-060-0.
- LÜTHI, Walter. *Jákos: Výklad 1. knihy Mojžíšovy, kapitola 25 až 50. 16 kázání s úv. a závěrečnými modlitbami*. 1. vyd. Praha: Blahoslav, 1992. 177 s. ISBN 80-7000-072-4.
- MADRE, Philippe. *Boží volání: rozlišování povolání*. 1. vyd. Praha: Paulínky, 2005. 127 s. Prameny. ISBN 80-86025-90-X.
- MARSCH, Michael. *Uzdravení skrze Bibli: plný život z Ducha svatého*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. 135 s. ISBN 978-80-7195-146-9.
- NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*. Sv. 1, A-P. 3. vyd. Praha: Kalich, 1992. 12, 769 s. ISBN 80-7017-528-1.
- PETRÁČEK, Tomáš. *Předobrazy Krista ve Starém zákoně*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. 78 s. Biblistika. ISBN 978-80-7195-192-6.
- POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. 4. vyd. Praha: Krystal OP; Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. 462 s. ISBN 978-80-87183-21-2 (Krystal OP); ISBN 978-80-7195-394-4 (Karmelitánské nakladatelství).
- PRUDKÝ, Martin. *Genesis 22*. In Křesťanská revue 57 (1990). S. 77 – 115.
- REMEŠ, Prokop a HALAMOVÁ, Alena. *Nahá žena na střeše: psychologické aspekty biblických příběhů*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004. 197 s. ISBN 80-7178-921-6.
- RENDTORFF, Rolf. *Hebrejská bible a dějiny. Úvod do starozákonní literatury*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 1996. 376 s. ISBN 80-7021-190-3.

- ROTA SCALABRINI, Patrizio. *Písmo jako anděl průvodce: navigace na cestě povolání*. 1. vyd. Praha: Paulínky, 2011. 103 s. Prameny. ISBN 978-80-7450-015-2.
- SIDON, Karol. *Návrat Abrahámův*. Praha: Půdorys, 1995. 86 s. ISBN 80-901741-7-5.
- SOKOL, Jan a VAŘURA, Petr. *Zůstat na zemi*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2008. 301 s. Rozhovory nad Biblií; sv. 2. ISBN 978-80-7021-900-3.
- ŠKÁVOVÁ, Miroslava. *Lidská oběť a její význam a role v náboženství*. Bakalářská práce obhájená na Fakultě filozofické Univerzity Pardubice, 2010.
- TICHÝ, Ladislav et al. *Od Abraháma k nové smlouvě*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. 207 s. ISBN 978-80-244-1845-2.
- TOMIČ, Celestín. *Dejiny spásy. Zväzok 1: Biblický pravek. Kniha Genesis. Kapitola 1 – 11*. Vyd. 1. Bratislava: LÚČ, 1992. 268 s. (ISBN neuvedeno)
- Kol. aut. *Díl 1, Zákon (Genesis-Deuteronomium). Výklady ke Starému zákonu*. 1. samostatné vyd. Praha: Evangelické nakladatelství, 1991. 600 s. ISBN 80-7017-408-0.
- ŽÁK, Vladislav A. *Na počátku*. Praha: Evangelické nakl., 1990. 330 s. ISBN 80-85013-10-X.

Internetové zdroje

- Bible Kralická* [online]. [Citováno dne 2013-12-08] Dostupné na World Wide Web: <<http://www.fit.vutbr.cz/~michal/kr/kkwww/.cs.windows-1250>>, [menu: Elektronická konkordance ve WWW/KR: Bible Kralická 1. vydání SZ 1613/Kniha Genesis].
- Bible : překlad 21. století* [online]. [Citováno 2013-12-08] Dostupné na World Wide Web: <<http://www.bible21.cz/online>>, [menu: Online Bible21/Starý zákon/Genesis].
- Liturgi@ on-life: 2. neděle postní (C) 28. 2. 2010* [online]. [Citováno dne 2013-17-08] Dostupné na World Wide Web: <<http://paulinky.cz/Inspirace/E-nedele/2010-02-28>>, [menu: Inspirace/E-neděle/2010/2. neděle postní (C)].
- Nová Bible Kralická* [online]. [Citováno dne 2013-12-08] Dostupné na World Wide Web: <<http://www.fit.vutbr.cz/~michal/kr/kkwww/.cs.windows-1250>>, [menu: Elektronická konkordance ve WWW/NBK: Nová Bible Kralická/Kniha Genesis].

Seznam zkratek

B21	Bible 21. století
BKr	Bible kralická
ČEP	Český ekumenický překlad bible
ČSP	Český studijní překlad bible
JB	Jeruzalémská bible
kap.	kapitola
KKC	Katechismus katolické církve
LXX	Septuaginta
MT	masoretský text
NBK	Nová bible kralická
NZ	Nový zákon
SZ	Starý zákon
v.	verš
vyd.	vydání

Zkratky biblických knih převzaty z českého ekumenického překladu Písma svatého.